

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
TEISĖS FAKULTETO
BAUDŽIAMOSIOS TEISĖS KATEDRA**

Erika Jasionienė

Darbo ir socialinio aprūpinimo teisė
(Studijų programos valstybinis kodas 62401S106)

**JURIDINIO ASMENS BAUDŽIAMOSIOS ATSAKOMYBĖS SĄLYGOS
LIETUVOS IR KITŲ VALSTYBIŲ BAUDŽIAMUOSIUOSE ĮSTATYMUOSE
IR TEISMŲ PRAKTIKOJE
Magistro baigiamasis darbas**

Darbo vadovas – docentas dr. Aurelijus Gutauskas

Vilnius, 2009

Turinys

Įvadas.....	3
I. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės evoliucija.....	6
II. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos.....	11
2.1. Netiesioginės atsakomybės doktrina.....	11
2.2. Tiesioginės atsakomybės ir identifikavimo doktrinos.....	19
2.3. Organizacinė kultūra.....	29
III. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą.....	35
Išvados.....	49
Santrauka.....	51
Summary.....	52
Literatūra.....	53
Priedai.....	59

Ivadas

Stiprėjant juridinių asmenų finansinei galiai ir socialinei įtakai visuomenėje sparčiai daugėja jų galimybių daryti žalą teisės aktų saugomoms teisinėms vertybėms, be to, socialinėms vertybėms juridinių asmenų keliamas pavojus kai kuriais atvejais yra kur kas didesnis nei tas, kuris kyla dėl fizinio asmens daromos nusikalstamos veikos¹.

Kartu tarptautinės viešosios teisės doktrinoje teigiama, kad dėl neteisėtos juridinių asmenų veiklos gali būti pažeistos ne tik ekonominės, socialinės ar politinės žmogaus teisės, bet ir pagrindinės žmogaus teisės ir laisvės².

Vadinasi, įmonės, kurios piktnaudžiauja savo teisėmis, socialiniu požiūriu yra pavojingos ir yra teisės pažeidimų šaltinis, todėl už savo veiksmus ar neveikimą gali ir turi būti atsakingos pagal baudžiamąją teisę.

Temos aktualumas – deja, tenka pažymėti, kad nepaisant to, jog juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė Lietuvoje jau taikoma ne vienerius metus (juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos numatytos naujajame 2000 m. rugsėjo 26 d. Lietuvos Respublikos baudžiamajame kodekse (toliau BK), o pradėtos taikyti nuo 2003 m. gegužės 1 d., t. y. kai įsigaliojo naujasis BK), šis institutas Lietuvoje vis dar kelia abejonių dėl jo teisinio pagrįstumo ir pritaikomumo. Nors Lietuvos baudžiamosios teisės doktrinoje šiai temai skiriama vis daugiau dėmesio, tačiau teismų praktikos tendencijos rodo, kad teismų nuteistų juridinių asmenų skaičius vis dar yra sąlyginai mažas. Magistro baigiamojo darbo tema aktuali ir tuo, kad teismams šiuo metu net kyla abejonių dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės konstitucingumo.

Darbo reikšmė – Lietuvoje tik keletas autorių (E. Sinkevičius, G. Šulija, V. Šulija, R. Drakšas, I. Ligeikaitė) yra publikavę darbų, kuriuose fragmentiškai analizuoja tam tikrus juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto teisinius aspektus, pavyzdžiui, juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sampratą, įgyvendinimo sąlygas, taikymo problemas ir pan. Gana nuosekliai šis institutas yra ištirtas D. Soloveičiko straipsniuose bei monografijoje. Nors D. Soloveičikas savo darbuose gvildena visus pagrindinius teisinius juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės aspektus, tačiau reikia pažymėti, kad daugiausia dėmesio minėtas autorius visgi skiria teoriniam juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pagrindimui. Todėl šio magistro baigiamojo darbo tema reikšminga tuo, kad tyrimo dalykas yra ne tik juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos, bet ir jų taikymo praktinės problemos, su kuriomis

¹ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // Vilnius, Justitia, 2006, P.17, 19.

² Developments in the Law – International Criminal Law. Corporate Liability for Violations of International Human Rights Law // Harvard Law Review, 2001, N 114, P.2027.

susiduria Lietuvos teismai, sprenddami įmonių patraukimo baudžiamajon atsakomybėn ir nuteisimo klausimus.

Darbo tikslas – lyginamuoju aspektu išanalizuoti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo sąlygas, numatytas Lietuvos baudžiamajame įstatyme, tarptautinės baudžiamosios teisės bei Europos Sąjungos (toliau ES) teisės aktuose. Šio magistro baigiamojo darbo tikslas *inter alia* yra pateikti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės pagrindinių doktrinų analizę. Remiantis istoriniu aspektu siekiama apžvelgti juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto evoliuciją. Šiame darbe nenagrinėjami klausimai: juridinis asmuo kaip nusikaltimo subjektas, įmonės kaltė, *non bis in idem* principas, juridiniams asmenims taikomas valstybės prievartos priemonės, valstybės prievartos priemonių skyrimo, juridinio asmens atleidimo nuo baudmės ar baudžiamosios atsakomybės taisyklės.

Tyrimo dalykas – šio magistro baigiamojo darbo dalykas susideda iš trijų dalių. Pirmiausia glaustai yra aptariama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto evoliucija užsienio valstybėse ir tarptautinėje bei ES teisėje. Toliau analizuojamos pagrindinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo doktrinos, jų raida užsienio valstybių baudžiamajame teisėje bei šių doktrinų pagrindu formuojami juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo modeliai. Kita tirama sritis yra juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų pritaikomumas Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose bei teismų praktikoje, o būtent Lietuvos BK numatytų teisinių sąlygų, kai juridinis asmuo gali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn, analizė ir Lietuvos teismų sprendimų apžvalga tokio pobūdžio baudžiamosiose bylose. Galiausiai, darbe pateikiamos išvados.

Tyrimo metodika – tiriant magistro baigiamojo darbo dalyką, buvo remtasi istoriniu, lyginamuoju, loginiu analitiniu bei sisteminės analizės metodais. Analizuojant Lietuvos, kitų valstybių, tarptautinės teisės bei ES teisės aktus, reglamentuojančius juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, taip pat nagrinėjant Lietuvos ir kitų valstybių baudžiamosios teisės doktriną šioje srityje, daugiausia naudotasi lyginamuoju metodu. Sisteminės analizės metodu naudotasi nagrinėjant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygas, numatytas Lietuvos baudžiamajame įstatyme. Istoriniu metodu remtasi, tiriant juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto evoliuciją bei analizuojant anksčiau galiojusias bei aktualias Lietuvos baudžiamųjų įstatymų redakcijas.

Tyrimo šaltiniai – Lietuvos ir kitų valstybių mokslininkų darbai bei publikacijos, nacionalinė ir kitų šalių teismų praktika. Iš esmės magistro baigiamajame darbe daug dėmesio skiriama Lietuvos ir užsienio valstybių (JAV, Kanados, Anglijos, Australijos, Olandijos, Suomijos, Danijos, Šveicarijos, Italijos, Austrijos, Prancūzijos ir kt.) baudžiamiesiems kodeksams, tarptautinės viešosios teisės ir ES teisės aktams. Darbe taip pat daug remiamasi

užsienio valstybių baudžiamosios teisės doktrina, o būtent tokių autorių kaip C. Wells, E. Lederman, V. S. Khanna, J. C. Coffee, Bucy, Pamela H., Fisse B., Braithwaite J., G. R. Sullivan, M. B. Clinard, A. A. Robinson ir t.t. moksliniais darbais. Kartu glaustai aptariamos Lietuvos autorių – G. Šulijos, V. Šulijos, E. Sinkevičiaus, I. Ligeikaitės, D. Soloveičiko moksliniuose darbuose pateiktos nuomonės.

Hipotezė: juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų pritaikymo apimtis Lietuvos baudžiamojoje teisėje ir teismų praktikoje.

I. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės evoliucija

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisiniai aspektai užsienio valstybių baudžiamosios teisės doktrinoje pradėti nagrinėti dar XIX amžiaus viduryje, kai įmonės urbanizacijos ir industrinės revoliucijos pasėkoje pradėjo ypač įtakoti valstybių gyvenimą.

XX amžiaus paskutiniai du dešimtmečiai pasižymėjo įvairiais socialiniais, politiniais, ekonominiais pokyčiais: politiniai pokyčiai Rytų Europoje, suirus TSRS, intensyvus privatizacijos procesas, ES bendrosios rinkos kūrimas ir pan. Šie įvykiai paskatino ne tik stambių, bet ir tarptautinių korporacijų kūrimąsi ar susiliejimą. Tokios korporacijos turi plačias socialines bei politines galias, disponuoja milžiniškomis finansinėmis lėšomis bei kapitalo resursais, valdo ir kontroliuoja iš esmės visas prekybos ir industrijos sritis, todėl jos įtakoja ne tik valstybės ir jos institucijų veikimą, bet ir kasdieninį žmonių gyvenimą ir bendrai socialinę bei ekonominę žmonių gerovę³. Kitaip tariant, įmonėms atsiranda vis daugiau galimybių padaryti ekonominius, ekologinius ar net kriminalinius nusikaltimus.

Valstybėms siekiant apginti vartotojų interesus, apsaugoti rinkas nuo monopolizavimo, aplinką nuo taršos ir kitų neigiamų veiklų, civilinių ar administracinių teisinių priemonių nebepakako. Tokia socialinė-ekonominė realybė reikalavo permainų klasikinėje baudžiamosios teisės mokykloje, kurios atstovai (N. S. Tagancev, G. N. Borzenkov, Radin) teigė, kad tik fizinis asmuo gali būti nusikaltimo subjektu, o baudžiamoji atsakomybė yra griežtai asmeninė.

Istoriškai juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė kildinama iš bendrosios teisės sistemos valstybių (Anglija, JAV, Kanada, Australija) teismų praktikoje suformuluotų precedentų ir jų pagrindu priimtų šių valstybių teisės aktų. Tokią anglosaksų teisės sistemos valstybių teismų praktiką lėmė visuomeninių santykių pragmatiškumas bei vis didėjanti įmonių socialinė, ekonominė ir politinė galia. Pavyzdžiui, JAV įmonių baudžiamosios atsakomybės pradžia siejama su vadinamąja atsakomybės be kaltės (angl. *strict liability*) arba visiška atsakomybe (angl. *absolute liability*), kuri taikyta viešiesiems juridiniams asmenims (savivaldybėms, miestams) už tokius piktnaudžiavimus viešosios teisės srityje kaip žala aplinkai, pavojingi neremontuojami visuomeniniai keliai ar tiltai ir pan. Kitaip tariant, juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė JAV pirmiausia buvo būtina dėl viešųjų interesų apsaugos⁴. Ilgainiui JAV juridiniai asmenys pradėti traukti baudžiamojon atsakomybėn ir už nusikalstamas veikas, padarytas esant kaltei, o teismų praktikoje nusikaltimų, kurie buvo pradėti inkriminuoti juridiniam asmeniui, sąrašas ypač padidėjo, nes atsakomybė pradėta taikyti ir už tokius kriminalinius nusikaltimus kaip nužudymas, kūno sužalojimas ir kt. Iš esmės panaši teismų

³ Clinard M. B., Yeager P. C. Corporate crime // Collier Macmillian Publishers, 1980, P.3.

⁴ Byla *New York Central & Hudson River R.R.Co. v. United States*, 212 U.S. 481, 494 (1909).

praktika klostėsi ir Anglijoje, taėiau paųymėtina, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymas jau nuo pradėių buvo grįstas ne tik teismų precedentais, bet ir teisės aktų nuostatomis⁵. Iš esmės Anglijoje baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui gali būti taikoma dviem atvejais. Pirma, ji taikoma objektyvios atsakomybės pagrindu: juridiniai asmenys gali būti apkaltinti griežtos atsakomybės nusikaltimų (angl. *strict liability*) padarymu nepriklausomai nuo to, ar tokios atsakomybės pagrindas kyla iš teismų praktikos, ar būtų įtvirtintas įstatyme. Šiuo atveju bus taikoma netiesioginė atsakomybė (angl. *vicarious liability*). Kaip paųymi J. Pradel, toks būdas pasirodė esąs per daug ribotas, tad juridinių asmenų teismų praktika pradėjo laikyti autonominiu dariniu, realybe, todėl ilgainiui pradėjo plėtotis juridinių asmenų tiesioginė baudžiamoji atsakomybė (angl. *direct liability*)⁶. Tokia doktrina buvo ypaė tinkama nusikaltimams, turintiems *mens rea* – „kaltas ketinimas, t. y. subjektyvinė nusikaltimo pusė“⁷.

Taigi, *common law* sistemos valstybėse juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė iš siauros taikymo srities tik už griežtos atsakomybės nusikaltimus plėtojosi apimant ir tuos nusikaltimus, kurie reikalauja kaltės įrodymo, tuo paėiu vystantis nuo netiesioginės atsakomybės pagrindų iki tiesioginės atsakomybės bei šiuolaikiškos identifikavimo doktrinos principų⁸.

Kontinentinės teisės sistemos valstybėse dėl vyraujanėios klasikinės baudžiamosios teisės mokyklos juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė dar ilgai buvo „svetimkūnis“. Iš esmės kontinentinėje Europoje juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė pradėta taikyti tik nuo XX amžiaus. Be to, Europos valstybės pirmenybę teikė tiesioginei juridinių asmenų baudžiamajai atsakomybei⁹.

Paųymėtina, kad kontinentinės teisės sistemos valstybėse juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė reglamentuojama arba baudžiamuosiuose kodeksuose arba specialiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Danijoje ši atsakomybė numatyta 1926 m., Olandijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė nustatyta 1950 m. įstatymu dėl ekonominių nusikaltimų, o 1976 m. šių nuostatų taikymas dar labiau išplėstas baudžiamajame kodekse, nurodant, kad beveik kiekvieną baudžiamajame įstatyme įvardintą nusikalstamą veiką gali padaryti tiek fizinis, tiek juridinis asmuo; Belgijos kasacinis teismas dar 1946 m. pripaųino, kad įmonės gali padaryti nusikaltimus, taėiau įstatymiškai baudžiamoji atsakomybė Belgijoje įtvirtinta tik 1999 m., o Prancūzijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė reglamentuota 1994 m., priėmus naują baudžiamąjį

⁵ 1827 m. Baudžiamosios teisės akte (angl. Criminal Law Act) nurodyta, kad terminas „asmuo“ turi būti aiškinamas kaip reiškiantis fizinį arba juridinį asmenį.

⁶ Pradel J. Lyginamoji baudžiamoji teisė // Vilnius: Eugrimas, 2001, P.293.

⁷ Bitinaitė V. Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų ųodynas (3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas) // Vilnius: Eugrimas, 2008.

⁸ Plaėiau ųr.: Lederman E. Criminal Law, Perpetrator and Corporation: Rethinking a Complex Triangle // 76 J. Crim. L. & Criminology 285, 288-89 (1985).

⁹ Leigh A. H. The Criminal Liability of Corporations and Other Groups: A Comparative View // Michigan Law Review, Vol. 80, No. 7, P.1512.

kodeksą; Suomijoje nuo 1995 m. šis institutas įtrauktas į baudžiamąjį kodeksą, Italijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė įteisinta 2001 m., Šveicarijoje – tik 2003 m. ir pan.

Kartu pažymėtina, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nuostatos plėtojosi ne tik nacionalinėje teisėje, bet ir tarptautiniu lygmeniu.

Vienas iš pirmųjų tarptautinės viešosios teisės aktų, rekomenduojančių nustatyti įmonių baudžiamąją atsakomybę – Europos Tarybos 1978 m. rezoliucija „Dėl baudžiamosios teisės taikymo užtikrinant aplinkos apsaugą“¹⁰. Ypač svarbus tarptautinės baudžiamosios politikos teisės aktas yra Europos Tarybos 1988 m. rekomendacija Nr. R(88)18 „Dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymo už nusikaltimus, padarytus vykdant ūkinę veiklą“¹¹ (toliau – Rekomendacija Nr. R(88)18). Šiuo teisės aktu, nors ir rekomendacinio pobūdžio, buvo siekiama suvienodinti ir suderinti visų valstybių baudžiamuosius įstatymus, susijusius su įmonių baudžiamosios atsakomybės reglamentavimu. Rekomendacijoje pagrindžiama, kodėl įmonių baudžiamoji atsakomybė yra reikalinga ir priimtina įmonių teisinės atsakomybės forma. Be to, rekomendacija yra svarbi ir tuo, kad joje išdėstyti tokie pagrindiniai juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės principai kaip:

- a) įmonės turi būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn už joms vykdant veiklą padarytą nusikalstamą veiką neatsižvelgiant į tai, ar nusikalstamos veikos padarymas yra susijęs su įmonės pagrindine veikla;
- b) baudžiamoji atsakomybė turi būti taikoma neatsižvelgiant į tai, ar yra ir (arba) gali būti nustatytas fizinis asmuo, padaręs nusikalstamas veikas įmonės vardu (ir jos naudai);
- c) įmonėms neturi būti inkriminuojamos nusikalstamos veikos, jeigu galima pagrįsti, kad juridinio asmens valdymo organai ėmėsi visų priemonių nusikalstamų padarinių prevencijai įgyvendinti;
- d) fizinio asmens atsakomybė neturi pašalinti juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės.

Kiti svarbūs tarptautiniai viešosios teisės aktai šioje srityje, kurie, beje, numato juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę kaip galimą atsakomybės formą už tam tikras pavienes veikas, yra –Europos Tarybos 1999 m. baudžiamosios teisės konvencija dėl korupcijos¹² (toliau – Konvencija dėl korupcijos), kurios 18 straipsnis nustato valstybių narių pareigą reglamentuoti

¹⁰ Council of Europe, (1978) Resolution (77) 28 on the Contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment //

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=594976&SecMode=1&DocId=659224&Usage=2>, prisijungimo laikas: 2009-04-30.

¹¹ 1988 m. spalio 10 d. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(88)18 „Dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymo už nusikaltimus, padarytus vykdant ūkinę veiklą“ // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>, prisijungimo laikas: 2009-04-30.

¹² Europos Tarybos 1999 m. sausio 27 d. Europos baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją. Žin., 2002, Nr. 23-853.

juridinių asmenų atsakomybę už Konvencijoje nustatytus aktyviojo kyšininkavimo, prekybos poveikio ir pinigų plovimo nusikaltimus; Jungtinių Tautų 2000 m. konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą¹³, kurios 10 straipsnis nustato valstybių narių pareigą įtvirtinti nacionaliniuose teisės aktuose teisinę atsakomybę už juridinių asmenų dalyvavimą ir (arba) prisidėjimą prie organizuotų nusikalstamų veikų organizavimo ir darymo.

Pažymėtina, kad minėtoje Konvencijoje dėl korupcijos bei daugelyje kitų tarptautinės viešosios teisės aktų numatoma valstybių narių pareiga taikyti atsakomybės priemones juridiniams asmenims, tačiau valstybės vienareikšmiškai nėra įpareigojamos atsakomybės priemones įtraukti vien tik į nacionalinę baudžiamąją teisę. Pavyzdžiui, Konvencijoje dėl korupcijos valstybėms paliekama teisė rinktis juridinių asmenų atsakomybės formą, o atsakomybėn patrauktiems juridiniams asmenims taikyti veiksmingas, proporcingas ir atgrasančias baudžiamąsias ar kitas sankcijas, įskaitant pinigines sankcijas¹⁴.

Lietuvoje tam tikri įmonių baudžiamosios atsakomybės atvejai buvo reglamentuoti 2002 m. įstatymų leidėjui papildžius 1961 m. BK¹⁵. Tiesa, šis baudžiamojo įstatymo papildymas siejamas su anksčiau minėta Konvencija dėl korupcijos, kurios pagrindu buvo numatyta galimybė pagal senąjį BK bausti juridinius asmenis tik už kyšio priėmimą (282 straipsnis), papirkimą (284 straipsnis) ir pinigų plovimą (326 straipsnis). Tačiau juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos mūsų valstybės baudžiamajame įstatyme preciziškai reglamentuotos tik priėmus naująjį BK¹⁶. Šis juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės įteisinimas naujajame BK siejamas ne tik su Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais, bet ir eurointegracija. Pavyzdžiui, pareigą valstybėms narėms numatyti juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę nacionaliniuose baudžiamuosiuose įstatymuose nustato Europos Sąjungos 1995 m. liepos 26 d. Konvencijos dėl Europos bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengtos vadovaujantis Europos Sąjungos K.3 straipsniu, 1997 m. Antrojo protokolo 3 straipsnis¹⁷, kuris įtvirtina valstybių narių pareigą imtis būtinų priemonių tam, kad juridiniai asmenys galėtų būti traukiami atsakomybėn už sukčiavimą, aktyvią korupciją ir pinigų plovimą. Pažymėtina, kad šiuo teisės aktu siekiama ne tik, garantuojant Europos Bendrijos finansinių interesų apsaugą, suderinti valstybių narių baudžiamuosius įstatymus, bet ir pateikti ES valstybėms narėms skirtingose teisinėse sistemose taikomus juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelius.

Pavyzdžiui, minėto protokolo 3 straipsnis nustato, kad:

¹³ Jungtinių Tautų 2000 m. gruodžio 13 d. konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Žin., 2002, Nr. 51-1929; 51-1933.

¹⁴ *Ibid*, 19 straipsnis.

¹⁵ 2002 m. sausio 25 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7¹, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11¹, 22¹, 32¹, 302¹ straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas.

¹⁶ Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas (su pakeitimais ir papildymais). Žin., 2000 m. Nr. 89-2741.

¹⁷ Žin., 2004, Nr. 112-4178.

1. Kiekviena valstybė narė imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad juridiniai asmenys galėtų būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už sukčiavimą, aktyviają korupciją ir pinigų plovimą, kuriuos jų naudai padarė bet kuris asmuo, veikęs individualiai ar kaip juridinio asmens organo dalis, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo įgaliojimus:

- atstovauti juridiniam asmeniui, arba
- priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba
- kontroliuoti juridinio asmens veiklą,

taip pat už dalyvavimą tose sukčiavimo, aktyviosios korupcijos ar pinigų plovimo veikose arba pasikėsiniame sukčiauti kaip bendrininkai ar kurstytojai.

2. Be šio straipsnio 1 dalyje jau nustatytų veikų, kiekviena valstybė narė imasi būtinų priemonių užtikrinti, kad juridinis asmuo galėtų būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tais atvejais, kai dėl šio straipsnio 1 dalyje nurodyto asmens nepakankamos priežiūros ar kontrolės sukčiavimo arba aktyviosios korupcijos, arba pinigų plovimo veikas to juridinio asmens naudai galėjo padaryti jam pavaldus asmuo.

3. Juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė pagal šio straipsnio 1 ir 2 dalis nekliaudo traukti baudžiamojon atsakomybėn fizinius asmenis, kurie padarė, kurstė ar padėjo padaryti sukčiavimo, aktyviosios korupcijos ar pinigų plovimo veikas.

Taip pat svarbu paminėti ir kitus Europos Sąjungos teisės aktus, nustatančius valstybių narių pareigą reglamentuoti įmonių baudžiamąją atsakomybę už pavienes nusikalstamas veikas, pavyzdžiui, pinigų padirbinėjimą¹⁸, papirkimą¹⁹, prekybą žmonėmis²⁰, seksualinį išnaudojimą ir vaikų pornografiją²¹, neteisėtą prekybą narkotikais²² ir pan.

Taigi atsižvelgiant į skirtingas socialines, ekonomines, politines prielaidas bei teisinį poreikį juridinių asmenų baudžiamajai atsakomybei įteisinti skirtingose valstybėse, galima išskirti dvi tokių valstybių grupes:

¹⁸ 29 May 2000 Council framework decision 2000/383/JHA on increasing protection by criminal penalties and other sanctions against counterfeiting in connection with the introduction of the euro // O.J.L 140, 14 06 2000.

¹⁹ 22 July 2003 Council framework decision 2003/568/JHA on combating corruption in the private sector // O.J.L 192, 31 07 2003.

²⁰ 19 July 2002 Council framework decision 2002/629/JHA on combating trafficking in human beings // O.J.L 203, 01 08 2002.

²¹ 22 December 2003 Council framework decision 2004/68/JHA on combating the sexual exploitation of children and child pornography // O.J.L 013, 20 01 2004.

²² 25 October 2004 Council framework decision 2004/757/JHA on laying down minimum provisions on the constituent elements of criminal acts and penalties in the field of illicit drug trafficking // OL. L 335, 11 11 2004.

1) valstybės, kuriose įmonių baudžiamoji atsakomybė nacionaliniuose įstatymuose įteisinta dėl įmonių veiklos sukeltamų pavojingų padarinių valstybei ir (ar) visuomenei bei jų pagrindu formuojamos teismų praktikos (Anglija, JAV);

2) valstybės, kuriose įmonių baudžiamoji atsakomybė įteisinta dėl kintančios baudžiamosios teisės doktrinos ir tarptautinės bei ES teisės tendencijų įmonių baudžiamosios atsakomybės srityje (Belgija, Italija, Lietuva, Slovėnija).

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nepaisant kelis šimtmečius trukusios šio instituto evoliucijos, gausėjančio įmonių baudžiamąją atsakomybę įteisinančių valstybių sąrašo bei vis išsamesnės baudžiamosios teisės doktrinos ir teismų praktikos, vis dar yra valstybių, kurios nėra įtvirtinusios juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės, pavyzdžiui Rusija, Lenkija, Latvija, Vokietija (Žr. Lentelė Nr. 1).

II. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos

2.1. Netiesioginės atsakomybės doktrina

Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto tinkamam ir teisingam realizavimui ypatingą reikšmę turi juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos.

Viena iš pagrindinių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų yra netiesioginės atsakomybės doktrina (angl. *the doctrine of vicarious liability*), kuri kildinama iš bendrosios teisės sistemos valstybių teismų praktikos, o būtent JAV teismų praktikos, kur, beje, ji ilgą laiką buvo maksimaliai taikoma. Ši doktrina iš esmės formuoja klasikinį juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo modelį, kuris net ir dabar yra taikomas ne tik bendrosios teisės sistemos valstybėse (JAV, Anglija, Kanada), bet ir kontinentinės teisės sistemos valstybėse. Pavyzdžiui, Prancūzijos baudžiamajame kodekse²³ nurodyta, kad juridiniai asmenys gali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn už jų naudai <...> įmonės atstovo padarytas nusikalstamas veikas; Danijos baudžiamajame kodekse²⁴ nurodyta, kad juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymas priklauso nuo BK reikalavimų pažeidimo, jeigu jį padarė su įmone susijęs asmuo; Olandijoje juridiniai asmenys traukiami baudžiamojon atsakomybėn, jeigu darbuotojas atliko nusikalstamus veiksmus, o korporacija tokius veiksmus pripažino ar priėmė iš tokių veiksmų kilusią naudą²⁵ ir t.t.

²³ Criminal Code of French Republic // <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, prisijungimo laikas: 2009-05-18.

²⁴ Danish Criminal Code. DJOF Publishing, 2d. ed. 2003.

²⁵ The Dutch criminal justice system: organisation and operation // www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/w00205-the-dutch-criminal-justice-system-organization-and-operation.aspx, prisijungimo laikas: 2009-05-18.

Anglų kalbos žodis „*vicarious*“ reiškia „atliekantis už kitą, pavaduojantis, netiesioginis“²⁶. „*Vicarious liability*“ – „atsakomybė už kitų asmenų veiksmais padarytą žalą, netiesioginė atsakomybė“²⁷. JAV federalinių teismų praktikoje ši doktrina vadinama *respondeat superior* (lot. „teatsako vyresnysis“), pagal kurią juridiniam asmeniui teisinė atsakomybė kyla už neteisėtus savo pavaldinio, darbuotojo, agento arba kitų asmenų, už kuriuos juridinis asmuo yra atsakingas, veiksmus.

Pažymėtina, kad *vicarious liability* doktrina evoliucionavo iš civilinės deliktinės atsakomybės doktrinos, taikytos dar XVII amžiuje, atlyginant žalą už darbuotojo, vykdykusio darbdavio pavestas funkcijas, padarytus pažeidimus²⁸. Vėliau šis modelis perkeltas ir į baudžiamąją teisę, numatant, kad už tam tikrus pažeidimus viešosios teisės srityje, kurie, beje, nereikalauja kaltės (*mens rea*) įrodymo, gali atsakyti ir juridiniai asmenys. Kitaip tariant, netiesioginė atsakomybė daugiausia buvo taikoma už statutinius, griežtos atsakomybės nusikaltimus. Ilgainiui šio modelio taikymas teismų praktikoje dar labiau išplėstas, numatant galimybę įmonę patraukti baudžiamojon atsakomybėn ne tik už griežtos atsakomybės nusikaltimus, bet ir už kitus nusikaltimus, kurie reikalauja *mens rea* įrodymo.

Užsienio baudžiamosios teisės doktrinoje nurodoma, kad pagal netiesioginės atsakomybės doktrinos modelį juridiniam asmeniui galima inkriminuoti nusikalstamos veikos padarymą, jeigu:

- 1) jo atstovas padarė nusikalstamą veiką,
- 2) jis veikė pagal savo kompetenciją, t.y. vykdydamas darbo funkciją ar pavedimą,
- 3) jis buvo įgaliotas veikti juridinio asmens vardu,
- 4) jis veikė juridinio asmens interesais, t.y. siekdamas visiškos ar bent dalinės naudos juridiniam asmeniui, o šis nesiėmė jokių galimų nusikalstamų veikų prevencijos priemonių²⁹.

Pažymėtina, kad naudos siekimas įmonei ir nepakankama darbuotojų ar atstovų priežiūra ar kontrolė yra šiuolaikinės netiesioginės atsakomybės doktrinos būtinios sąlygos. Kitaip tariant, klasikinės *respondeat superior* doktrinos taikymas buvo susijęs tik su trimis pirmosiomis nurodytomis sąlygomis³⁰. Lietuvos baudžiamajame įstatyme įtvirtintas būtent šiuolaikinės netiesioginės atsakomybės doktrinos taikymo modelis.

²⁶ Bitinaitė V. Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų žodynas (3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas) // Vilnius: Eugrimas, 2008.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Plačiau žr.: Atiyah P. S. *Vicarious liability in the Law of Torts* // Butterworths, London, 1967.

²⁹ Khanna V. S. *Corporate liability standards: when should corporations be held criminally liable?* // (2000) 37 *American Criminal Law Review*, P.1242-1243.

³⁰ Plačiau žr.: Brown L. H. *Vicarious Criminal Liability of Corporations for the Acts of Their Employees and Agents* // 41 *Loy. L. Rev.* 279 (1995).

Pirmasis šios doktrinos taikymo pavyzdys – prieš šimtmetį priimtas precedentas byloje *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States*³¹. Nagrinėjant šią bylą, teismas suformulavo netiesioginės atsakomybės taikymo sąlygas ir pripažino, kad įmonei patraukti baudžiamojon atsakomybėn pakanka įrodyti, jog darbuotojas, savo kompetencijos ribose ir siekdamas bent dalinės naudos įmonei, padarė nusikalstamą veiką.

Šio precedento pagrindu teismai pradėjo traukti korporacijas baudžiamojon atsakomybėn net ir už žemiausio rango darbuotojų padarytus nusikaltimus³², taip pat kai įmonės ėmėsi visų priemonių, siekdamos užkirsti kelią nusikaltimo padarymui³³. Pavyzdžiui, byloje *U.S. v. Basic Construction Co.*³⁴, korporacija buvo nuteista už tyčinį antimonopolinių įstatymų pažeidimą, nepaisant to, kad korporacija pateikė įrodymų, jog jos viduje ilgą laiką egzistavo gerai žinoma ir griežtai taikoma politika prieš spekuliaciją kainomis. Be to, šioje byloje reikšmės neturėjo ir tai, kad nusikaltimas, apie kurį nebuvo žinoma korporacijos valdymo organams, buvo atliktas gana žemo rango darbuotojų.

Kaip pažymi A. A. Robinson, įrodinėjimo našta taikant šį modelį yra perkeliama kaltinamajam (įtariamajam), t. y. juridiniam asmeniui, nes kaltinimą palaikančiai šaliai pakanka įrodyti, kad kuris nors įmonės darbuotojas, padarė nusikalstamą veiką³⁵. Be to, pagal klasikinį *respondeat superior* doktrinos modelį fizinio asmens – pažeidėjo – kaltė automatiškai priskiriama juridiniam asmeniui, jis traukiamas baudžiamojon atsakomybėn ir jam taikomos prievartos priemonės už veiksmus, kurių jis kaip atskiras vienetas, nepadarė. Todėl, kaip pažymi J. Gobert ir M. Punch, netiesioginės atsakomybės doktrinos trūkumas yra tai, kad sunku nustatyti, ką konkrečiai padarė juridinis asmuo, jog darbuotojo padaryta nusikalstama veika būtų priskirta įmonei³⁶. Be to, kai kurių autorių nuomone, toks platus *respondeat superior* modelio taikymas pažeidžia baudžiamosios teisės principus ir iškreipia baudžiamąją atsakomybę, nes korporacijos traukiamos baudžiamojon atsakomybėn už darbuotojo ar atstovo veiksmus, kurių jos net negali kontroliuoti, ir (ar) kurie padaryti priešingai įmonės interesams ar pažeidžiant įmonėje galiojančias tinkamų standartų laikymosi programas (angl. *compliance program*)³⁷.

Nors JAV susiformavęs netiesioginės atsakomybės modelis vis dar taikomas, tačiau pastaraisiais dešimtmečiais jis taikomas tik tada, kai padaromi griežtos atsakomybės

³¹ Byla *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States*, 212 U.S. 481 (1909).

³² Byla *Standard Oil Co. of Texas v. United States*, 307 F.2d 120 127 (5th Cir. 1962).

³³ Pieth M., Low Lucinda A., Cullen Peter J. (eds.) *The OECD Convention on Bribery: A Commentary* // <http://www.oecd.org/dataoecd/27/34/39200754.pdf>, P.19, prisijungimo laikas: 2009-05-23.

³⁴ Byla *U.S. v. Basic Construction Co.*, 711 F.2d 570 (4th Cir. 1983).

³⁵ Robinson A. A. "Corporate Culture" as a basis for the Criminal Liability of Corporations // <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>, P.66, prisijungimo laikas: 2009-06-03.

³⁶ Gobert J., Punch M. *Rethinking Corporate Crime*, 2003 (59), P.44.

³⁷ Weissmann A., Ziegler R., McLoughlin L., McFadden J. *Reforming Corporate Criminal Liability to Promote Responsible Corporate Behavior* // www.nacdl.org/public.nsf/whitecollar/.../Reforming_Liability.pdf, P.2, 6, prisijungimo laikas: 2009-06-11.

nusikaltimai, kurie susiję su aplinkos tarša, vartotojų apgaule, darbo saugos pažeidimais ir pan. Kaip minėta anksčiau, JAV griežtos atsakomybės nusikaltimai nereikalauja kaltės įrodymo, be to, tokio pobūdžio nusikaltimuose neprivaloma įrodyti naudos siekio įmonei³⁸. Tačiau vis dėlto šio modelio taikymo galimybės yra ribojamos tais atvejais, kai nusikalstamą veiką padaręs asmuo nėra nustatomas. Kitaip tariant, pagal šį modelį įmonė negalės būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn, kai nebus identifikuotas konkretus nusikalstamą veiką padaręs įmonės darbuotojas ar atstovas. Žinoma, ši sąlyga nėra universali, nes kitose valstybėse, kuriose netiesioginė atsakomybė taip pat yra taikoma, juridinis asmuo bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn net ir nenustačius nusikalstamą veiką padariusio fizinio asmens. Pavyzdžiui, Suomijos baudžiamojo kodekso³⁹ 9 skyriaus 2.2 straipsnyje nurodyta, kad įmonė gali būti nubausta net ir tada, kai pažeidėjas (fizinis asmuo) nenustatytas ar kitaip nenubaustas. Panašios nuostatos įtvirtintos ir Šveicarijos baudžiamojo kodekso⁴⁰ 102 (1) straipsnyje. Jau minėta, kad Rekomendacijoje Nr. R(88)18⁴¹ taip pat nurodyta, kad juridiniai asmenys turi atsakyti nepriklausomai nuo to, ar fizinis asmuo, kuris padarė nusikalstamą veiką, gali būti identifikuotas, ar ne.

Taigi remiantis šia doktrina, jeigu juridinio asmens darbuotojas arba kitas asmuo, už kurį juridinis asmuo yra atsakingas, neviršydamas įgaliojimų, veikdamas juridinio asmens vardu ir naudai savo kaltais veiksmais pažeidžia įstatymą, jo kaltė perkeliama juridiniam asmeniui. Dėl to juridinis asmuo tampa atsakomybės subjektu⁴². Užsienio valstybių doktrinoje nurodoma, kad šiuo atveju vyksta dviejų stadijų procesas: pirmiausia kvalifikuojama fizinio asmens veika ir nustatoma, ar jo veikoje yra nusikaltimo sudėties požymių ir kitų būtinų sąlygų, lemiančių juridinio asmens patraukimą baudžiamojon atsakomybės (veikimas įmonės naudai ir pan.); nustatant būtinus nusikaltimo sudėties požymius, fizinio asmens padaryta veika ir kaltė priskiriama, „perkeliama“ juridiniam asmeniui ir jis traukiamas baudžiamojon atsakomybėn⁴³.

Kaip teigia D. Soloveičikas, netiesioginės atsakomybės doktrinos esmė yra ta, kad fizinio asmens, atstovaujančio juridiniam asmeniui, veika ir kaltė yra adaptuojama, transformuojama ir pritaikoma (priskiriama) juridiniam asmeniui, kurio vardu ir interesais šis

³⁸ Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // [http://wing.buffalo.edu/law/bclcl/bclarticles/4\(1\)hefendehlpdf.pdf](http://wing.buffalo.edu/law/bclcl/bclarticles/4(1)hefendehlpdf.pdf), P.292, prisijungimo laikas: 2009-06-18.

³⁹ The Penal Code of Finland // <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>, prisijungimo laikas: 2009-06-21.

⁴⁰ Code Pénal Suisse // http://www.admin.ch/ch/fr/rs/311_0/index.html, prisijungimo laikas: 2009-06-21.

⁴¹ 1988 m. spalio 10 d. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(88)18 „Dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymo už nusikaltimus, padarytus vykdant ūkinę veiklą“ // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>, prisijungimo laikas: 2009-06-25.

⁴² Meškys L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai // Jurisprudencija, 2006, N. 4(82), P.63.

⁴³ Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, 2000, N 4, P.652.

asmuo veikia⁴⁴. Užsienio valstybių doktrinoje taip pat nurodoma, kad netiesioginė atsakomybė grindžiama glaudžiu juridinio asmens ir jo atstovo ryšiu, todėl juridinis asmuo, kurio vardu ir interesais veikdamas atstovas padarė nusikalstamą veiką, privalo atsakyti už ją, jeigu nusprendė suteikti savo teises, kompetenciją, įgaliojimus ir veikimo laisvę kitam asmeniui⁴⁵.

Toliau analizuojant *respondeat superior* modelio taikymą, pažymėtina, kad JAV suteikia plačias galimybes teismams taikyti baudžiamąją atsakomybę korporacijų atžvilgiu pagal šį modelį, nes įmonės atsako už bet kurio savo darbuotojo ar atstovo padarytą nusikalstamą veiką⁴⁶. Be to, JAV atstovavimas, taikant šį modelį, gali būti tiesioginis, t. y. kai nukentėjusiajam yra žinoma, kad konkretus fizinis asmuo yra juridinio asmens, kuriam inkriminuojama nusikalstama veika, atstovas, arba netiesioginis (numanomas), kai trečia šalis pagrįstai mano, kad veiką padaręs fizinis asmuo turėjo teisę veikti juridinio asmens vardu⁴⁷. Kitose valstybėse taip pat taikoma gana platus darbuotojo statuso aiškinimas. Pavyzdžiui, Australijos federalinio baudžiamojo kodekso⁴⁸ 12.2 straipsnyje įtvirtinta netiesioginė atsakomybė taikoma, kai korporacijos darbuotojas, atstovas ar tarnautojas (angl. *employee, agent or officer*) padarė nusikalstamą veiką; Suomijos baudžiamojo kodekso⁴⁹ 9 skyriaus 3.1 straipsnis numato korporacijos baudžiamąją atsakomybę, kai fizinis asmuo yra tarnybos ar darbo santykiuose su įmone, arba veikia pagal bendrovės atstovo pavedimą⁵⁰.

Kartu užsienio teisės doktrinoje išskiriami funkcinis (angl. *functional approach*) ir kontekstinis (angl. *contextual approach*) fizinio asmens veikos priskyrimo juridiniam asmeniui būdai. Funkcinis veikos priskyrimo įmonei būdas reiškia, kad įmonė gali būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn tik tada, kai nusikaltimą padarė darbuotojas, eidamas savo pareigas, vykdydamas jam įmonėje priskirtą darbo funkciją⁵¹. Vadinasi, jei nusikaltimas padarytas ne darbo funkcijos vykdymo metu, įmonė nebus patraukta baudžiamojon atsakomybėn pagal netiesioginės atsakomybės modelį. Pastarasis būdas plačiai taikomas Anglijos teismų praktikoje. Kontekstinis veikos priskyrimo įmonei būdas reiškia, kad įmonė gali būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn net tada, kai formaliai darbuotojas nevykdo darbo funkcijų, tačiau,

⁴⁴ Soloveičikas D. Šiuolaikinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo doktrinos // Teisė, 2003, Nr. 46, P.142.

⁴⁵ Laufer W. S., Strudler A. Corporate intentuality, desert, and variants of vicarious liability // 37 American Criminal Law Review, 2000, P.1296.

⁴⁶ Wells C. The Millennium Bug and Corporate Criminal Liability, 1999 // http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1999_2/wells/, prisijungimo laikas: 2009-07-02.

⁴⁷ Kendel D., Kyle A. C. Corporate Criminal Liability // (2005) 42 American Criminal Law Review, P.280.

⁴⁸ Australian Criminal Code Act 1995 // http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/cca1995115/sch1.html, prisijungimo laikas: 2009-07-10.

⁴⁹ The Penal Code of Finland // <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/18890039.pdf>, prisijungimo laikas: 2009-07-10.

⁵⁰ *Ibid.* Angl. „<...> is in a service or employment relationship with it or has acted on assignment by a representative of the corporation“.

⁵¹ Png, Cheong-Ann. Corporate liability. A Study in Principles of Attribution // Kluwer Law International, 2001, P.67.

sprendžiant iš faktiškai atliekamų darbuotojo funkcijų, galima daryti išvadą, jog jis vykdė tam tikras funkcijas ar atliko tam tikrą darbą, kurio metu ir buvo padarytas nusikaltimas. Šis būdas yra pripažįstamas ir plačiai taikomas Olandijos teismų praktikoje. Pažymėtina, kad aptarti veikos priskyrimo įmonei būdai užtikrina, kad įmonė negalės būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn, jei nusikaltimą padarė darbuotojas, veikdamas savo ar kitų asmenų interesais, taip pat kai jis aiškiai viršijo jam suteiktus įgaliojimus, todėl įmonė objektyviai negalėjo užtikrinti didesnės jo veiksmų kontrolės⁵².

Kaip minėta anksčiau šiuolaikinės netiesioginės atsakomybės doktrinos taikymui būtinos dar dvi sąlygos: naudos juridiniam asmeniui siekimas ir nepakankama įmonės darbuotojų veiksmų priežiūra ar kontrolė (Žr. Lentelė Nr. 1).

Taigi darbuotojas, darydamas nusikaltimą, turi siekti naudos įmonei, kuri baudžiamosios teisės doktrinoje aiškinama ne tik kaip materialinė nauda (pelnas, pajamos, pinigai, turtas ir t. t.), bet ir kaip nematerialinė (palankesnės įmonės veiklos sąlygos, įmonės veiklos pagerinimas ir t. t.). Viename iš priimtų precedentų JAV Aukščiausiasis Teismas pažymėjo, kad pagrindinis reikalavimas nustatyti, kad atstovas siekė naudos korporacijai, tikslas yra apsaugoti juridinį asmenį nuo baudžiamosios atsakomybės už jo atstovo veiksmus, kurie yra priešiški įmonės interesams arba kurie buvo atlikti išimtinai atstovo arba kitos nei įmonė šalies interesų naudai⁵³. Vis dėlto JAV teismų praktikoje yra priimtų precedentų, kai įmonė buvo nuteista net ir tada, kai nusikalstamą veiką padaręs darbuotojas ar atstovas, net jei ir siekė naudos įmonei, tačiau įmonė realiai tos naudos negavo ar padaryta veika neužtikrino norimo rezultato. Pavyzdžiui, *Standard Oil v. US* byloje⁵⁴ apeliacinės instancijos teismas pažymėjo, kad, jeigu atstovas veikė siekiant naudos šeimininko verslui, tai tiesioginės ar netiesioginės naudos lūkesčiai yra esminiai traukiant korporaciją baudžiamojon atsakomybėn, vadinasi, nesvarbu tai, kad įmonė naudos negavo ar gauti rezultatai yra nepalankūs.

Pažymėtina, kad kitose valstybėse, norint patraukti juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn pagal *respondeat superior* doktrinos modelį, baudžiamajame įstatyme imperatyviai nurodoma, kad nusikalstama veika turi būti padaryta įmonės naudai. Pavyzdžiui, Olandijos teismų praktikoje laikomasi nuostatos, kad darbuotojas ar atstovas veikė juridinio asmens naudai, jeigu organizacija nustatė arba galėjo nustatyti reikalavimus veikti arba neveikti ir jeigu organizacija priėmė iš to kylančius naudingus padarinius⁵⁵; Austrijoje taip pat būtina nustatyti, kad pažeidėjas veikė savo kompetencijos ribose, bendrovės vardu ir naudai⁵⁶.

⁵² Soloveišikas D. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo Lietuvoje perspektyvos // Teisės problemos, 2003, Nr. 4, P.68.

⁵³ Byla *Standard Oil v. US* 307 F.2d 120 (5th Cir. 1962).

⁵⁴ Byla *Standard Oil v. US* 307 F.2d 120 (5th Cir. 1962).

⁵⁵ The Dutch criminal justice system: organisation and operation //

Kita sąlyga, kuri būdinga šiuolaikinei, moderniai juridinių asmenų netiesioginės atsakomybės doktrinai – nepakankama priežiūra ar kontrolė, kuri reiškia, kad dėl neatlikimo ar netinkamo atlikimo įmonėje konkrečiam asmeniui pavestų priežiūros ar kontrolės funkcijų, buvo padaryta nusikalstama veika. Pavyzdžiui Prancūzijos baudžiamojo kodekso⁵⁷ 121-3 straipsnyje nurodyta, kad nepakankama priežiūra ar kontrolė, kurią turėjo užtikrinti įmonės valdžios atstovas, yra viena iš sąlygų juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei kilti. Gana įdomi reglamentacija yra Austrijos 2005 m. „Įstatyme dėl bendrovių atsakomybės“, pagal kuri juridinis asmuo gali būti traukiamas baudžiamajon atsakomybėn už savo darbuotojo nusikalstamą veiką, jeigu asmuo, turintis teisę priimti sprendimus, nepaisė tinkamo ir prideramo rūpestingumo, būtino tokiose aplinkybėse, o ypač susilaikė nuo esminių techninių, organizacinių ar su personalu susijusių priemonių, kurios būtų užkirtusios kelią nusikaltimo padarymui⁵⁸. Pažymėtina, kad JAV pavyzdiniame baudžiamajame kodekse (2.07(1)(b)), taip pat numatyta gynyba nuo kaltinimo, t. y. juridinis asmuo neatsakys už fizinio asmens padarytą veiką, jeigu už priežiūrą ar kontrolę atsakingas pareigūnas (angl. *supervisor*), parodė tinkamą rūpestingumą, uolumą (angl. *due diligence*), kad išvengtų nusikalstamos veikos⁵⁹. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad šis pavyzdinis kodeksas JAV neturi federalinio įstatymo galios ir yra tik rekomendacinio pobūdžio, tačiau pakankamo rūpestingumo standartą į savo (valstijų) įstatymus yra inkorporavusios ir kai kurios valstijos, pavyzdžiui, Ilinojus, Montana, Pensilvanija.

Užsienio teisės doktrinoje nurodoma, kad pakankamo (tinkamo) rūpestingumo standartas paskatintų korporacijas efektyviai įgyvendinti kontrolę ir priežiūrą korporacijos viduje, o kartu užtikrintų, jog įmonės neatsakys už darbuotojo nusikaltimą, kai ji siekė sulaikyti ir užkirsti kelią tokio nusikaltimo padarymui⁶⁰. Be to, tinkamo rūpestingumo standarto laikymasis užtikrintų, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė bus grindžiama tam tikrų pareigų (kontrolės, priežiūros) neatlikimo prielaida, o ne formalių santykių tarp juridinio asmens ir jo darbuotojo (atstovo) egzistavimo sąlyga⁶¹.

www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/w00205-the-dutch-criminal-justice-system-organization-and-operation.aspx, prisijungimo laikas: 2009-07-10.

⁵⁶ Stangl G. Austria: Corporate Criminal Liability (November 2005) // International Financial Law Review, <http://www.iflr.com/Article/1978124/Corporate-criminal-liability.html>, prisijungimo laikas: 2009-07-14.

⁵⁷ Criminal Code of French Republic // <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, prisijungimo laikas: 2009-07-14.

⁵⁸ Robinson A. A. “Corporate Culture” as a basis for the criminal liability of corporations // <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>, P.48, prisijungimo laikas: 2009-07-16.

⁵⁹ Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // [http://wing.buffalo.edu/law/bclc/bclrarticles/4\(1\)hefendehlpdf.pdf](http://wing.buffalo.edu/law/bclc/bclrarticles/4(1)hefendehlpdf.pdf), P.291, prisijungimo laikas: 2009-07-16.

⁶⁰ Weissmann A., Ziegler R., McLoughlin L., McFadden J. Reforming Corporate Criminal Liability to Promote Responsible Corporate Behavior // www.nacdl.org/public.nsf/whitecollar/.../Reforming_Liability.pdf, P.17, prisijungimo laikas: 2009-07-16.

⁶¹ Sullivan G. R. The Attribution of Culpability to Limited Companies // Cambridge Law Journal, 1996, Vol. 55, P.544.

Kartu pastebėtina, kad tinkamų standartų laikymosi programos nesuteikia juridiniam asmeniui imuniteto nuo baudžiamosios atsakomybės ar nesukuria nekaltumo prezumpcijos. Taip pat tinkamo rūpestingumo standartų laikymasis ir kontrolės ar priežiūros buvimas *ipso facto* nereiškia, kad organizacija ėmėsi visų būtinų priemonių nusikalstamos veikos prevencijai užtikrinti. Kitaip tariant, svarbu įvertinti, kokią realią, praktinę reikšmę turi įmonės viduje nustatyti minėti standartai. Vadinasi, įmonei siekiant išvengti baudžiamosios atsakomybės, standartų laikymosi programos turi būti efektyviai įgyvendinamos, realios, o ne tik egzistuoti „popieriuje“⁶². Pavyzdžiui, Italijos specialiuose dekretuose nurodoma, kad įmonės gali sukurti savisaugos sistemas, identifikuojančias įmonės veiklos sritis, ir kurių taikymas sudarytų galimybę taikyti tinkamo rūpestingumo standarto gynybą, o tai leistų juridiniam asmeniui išvengti baudžiamosios atsakomybės. Tokios savisaugos sistemos turi būti periodiškai patikrintos, o esant korporacijos struktūros ar veiklos sričių pakitimams, atnaujintos⁶³. Užsienio teisės doktrinoje taip pat išskiriami ir kiti kriterijai, kuriais remiantis galima nustatyti, ar kontrolę užtikrinanti programa yra veiksminga:

- a) nusikalstamos veikos tęstinumas ir pakartotinumai;
- b) visuomenei padaryta žala;
- c) įmonės valdymo organų dalyvavimo laipsnis darbuotojui ar atstovui darant nusikalstamą veiką ir pan.⁶⁴

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, galima sutikti su J. Dine ir J. Gobert nuomone, kad netiesioginės atsakomybės doktrina yra naudingas įrankis sprendžiant mažos įmonės baudžiamosios atsakomybės klausimą, nes šiais atvejais galima tikėtis kad tokios įmonės labiau kontroliuos ir prižiūrės savo darbuotojus. Ir atvirkščiai, taikyti *respondeat superior* yra mažiau racionalu, kai sprendžiamas didelės įmonės, kurioje dirba šimtai (arba tūkstančiai) darbuotojų, patraukimo baudžiamojon atsakomybėn klausimas⁶⁵.

Taigi, apibendrinant galima teigti, kad šiuo metu valstybės vis dažniau savo baudžiamuosiuose įstatymuose įtvirtina ir (ar) teismų praktikoje taiko šiuolaikinių juridinių asmenų netiesioginės atsakomybės modelį, pagal kurį už paprastų darbuotojų veikas, kurios padaromos juridinio asmens naudai, juridinis asmuo laikomas atsakingu tik, kai nustatoma vadovujančių asmenų kontrolės arba priežiūros stoka.

⁶² Weissmann A., Ziegler R., McLoughlin L., McFadden J. Reforming Corporate Criminal Liability to Promote Responsible Corporate Behavior // www.nacdl.org/public.nsf/whitecollar/.../Reforming_Liability.pdf, P.18, prisijungimo laikas: 2009-07-18.

⁶³ Bruno, Bruni G. New Law on „Direct“ Liability of Companies in Italy // (2003) 31 International Business Lawyer, P.72.

⁶⁴ Clinard M. B. Illegal Corporate Behaviour // New York: Holt, Rinehart and Winston, 1979, P.114-115.

⁶⁵ Dine J., Gobert J. Cases and materials on criminal law. Cambridge University Press, 1993, P.233.

2.2. Tiesioginės atsakomybės ir identifikavimo doktrinos

Tiesioginės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrina (angl. *the doctrine of direct liability*) arba juridinių asmenų valdymo organų teorija (angl. *the theory of corporate organs*) susiformavo dar XX amžiaus 4-ajame dešimtmetyje Anglijos teismų praktikoje kaip alternatyva įmonių netiesioginės atsakomybės modeliui. Tiesioginės atsakomybės doktrina taip pat kildinama iš civilinės deliktinės teisės⁶⁶, o šios doktrinos atsiradimo priežastis buvo siekis juridinius asmenis patraukti atsakomybėn už tuos nusikaltimus, kurie turi kaltės elementą. Pavyzdžiui, vienoje iš pirmųjų šios doktrinos civilinių bylų – *Lennard's Carrying Co Ltd v. Asiatic Petroleum Co Ltd*⁶⁷ – pažymėta, kad „korporacija yra abstrakcija <..> jos veikiantis protas ir vadovaujanti valia turi būti ieškoma žmoguje <..> kuris yra ego ir centras korporacijos asmenybės“⁶⁸.

Pastebėtina, kad šis įmonių atsakomybės modelis yra ypač susijęs su juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės identifikavimo (angl. *identification theory*) arba juridinio asmens identiteto doktrina (angl. *self-identity doctrine*), kuri iš esmės yra tiesioginės atsakomybės teorijos evoliucijos rezultatas. Beje, kai kurie autoriai, pavyzdžiui L. H. Leigh, neišskiria tiesioginės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės ir ją tapatina su juridinio asmens identifikavimo (identiteto) doktrina, nes taikant identifikavimo doktrinos modelį laikomasi iš esmės tapačių sąlygų kaip ir tiesioginės atsakomybės atveju – veika *inter alia* pripažįstama padaryta įmonės tik, kai ji padaryta vadovujančias pareigas einančio asmens⁶⁹. Autoriai, kurie išskiria tiesioginės atsakomybės ir identifikavimo (identiteto) doktrinas, nurodo, kad juridinio asmens identiteto doktrinos esmė yra ta, kad juridinis asmuo, kuris ėmėsi visų priemonių tinkamai baudžiamojo įstatymo pažeidimų prevencijai garantuoti, negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, nors nusikalstama veika ir padaryta vadovujančias pareigas einančio asmens bei yra kitos formalios sąlygos baudžiamajai atsakomybei taikyti⁷⁰.

Taigi toliau šiame darbe, aptariant tiesioginės atsakomybės taikymo sąlygas, iš esmės bus atskleista ir identifikavimo doktrina, kiek daugiau dėmesio skiriant minėtam jos skirtumui nuo tiesioginės atsakomybės.

Tiesioginės atsakomybės doktrinos esmė – įmonė gal būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn tik už vadovujančias pareigas užimančio asmens padarytą nusikalstamą veiką.

⁶⁶ Plačiau: Gower L. C. B. *Gower's Principles of Modern Company Law* // London, Sweet & Maxwell 1992, 5 th ed.

⁶⁷ Byla *Lennard's Carrying Co Ltd v. Asiatic Petroleum Co Ltd*, (1915) AC 705.

⁶⁸ *Ibid*, Angl. „a corporation is an abstraction...its active mind and directing will must consequently be sought in the person...who is really...the very ego and centre of the personality of the corporation“.

⁶⁹ Plačiau: Leigh L. H. *The Criminal Liability of Corporations in English Law* // London: Lowe & Brydone (printers) Ltd., 1969.

⁷⁰ Bucy, Pamela H. *Corporate Ethos: A Standart for Imposing Corporate Criminal Liability* // 1991 75 *Minnesota Law Review*, P.1099.

Kaip nurodo D. Soloveičikas, juridinis asmuo teisinių santykių apyvartoje dalyvauja, teises ir pareigas įgyja per savo valdymo organus. Valdymo organus sudaro konkretūs fiziniai asmenys – valdymo organo nariai – kurie priima esminius sprendimus, susijusius su juridinio asmens veikla, kuria juridinio asmens veiklos strategiją ir numato kryptis. Todėl šiuo atveju laikoma, kad nusikalstamą veiką tiesiogiai padarė juridinis asmuo⁷¹. Pavyzdžiui, *H. L. Bolton (Engineering) Co. v. T. J. Graham & Sons Ltd.* byloje⁷² lordas Denning rašė: „Bendrovė daugeliu atžvilgių gali būti palyginta su žmogumi. Ji turi smegenis ir nervų sistemą, kuri ją kontroliuoja. Ji taip pat turi rankas, kurios laiko įrankius ir veikia pagal nurodymus, gaunamus iš smegenų. Kai kurie bendrovės nariai yra tik paprasti pavaldiniai ir darbuotojai, kurie yra ne kas kita kaip tik rankos darbui atlikti, jie neišreiškia bendrovės minčių arba valios. Kiti yra direktoriai ir vadovai, kurie reprezentuoja bendrovės sąmonę ir valią, ir kontroliuoja, ką juridinis asmuo daro. Šių sąmonė yra bendrovės sąmonė, ir tokia ją laiko teisė“.

Taigi pagal šią doktriną juridinis asmuo yra sutapatinamas su savo dalyviais – fiziniiais asmenimis, tačiau šie juridinio asmens valdymo procese turi užimti aukščiausias pareigas ar turėti lemiamą sprendimų priėmimo teisę (Žr. Lentelė Nr. 1.). Precedentinėje *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen* byloje⁷³ atkreiptas dėmesys į tai, kad fizinis asmuo, padaręs teisės pažeidimą, turi būti juridinio asmens „ego“, „centras“, juridinio asmens „esminis organas“, „alter ego“ arba to juridinio asmens „vadovaujantis protas“⁷⁴. Vadinasi pagal tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktriną juridinio asmens dalyvis, vadinamasis „ego“ veikia kaip juridinis asmuo, o ne juridinio asmens vardu kaip yra netiesioginės atsakomybės atveju. Tokia koncepcija, kad tam tikras asmens statusas ar valdžia korporacijoje yra tapatinami su pačia įmone, nesukuria teisinės fikcijos *ex nihilo*, kas įvyksta taikant netiesioginę atsakomybę.

Taigi pagal tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) modelį įmonė pripažįstama realiu teisiniu santykių dalyviu ir subjektu, galinčiu turėti savarankiškus tikslus ir siekius, kurie, beje, nebūtinai sutampa su juridinio asmens dalyvių ar valdymo organų narių siekiais ir tikslais. Kitaip tariant, taikant *direct liability* modelį, juridinis asmuo yra personifikuojamas, konkrečių fizinių asmenų nusikalstamą veiką ir kaltę priskiriant tiesiogiai pačiam juridiniam asmeniui⁷⁵.

Tačiau kaip ir netiesioginės atsakomybės atveju, taip ir taikant tiesioginės (identifikavimo) juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinos modelį, vyksta dviejų stadijų procesas, t. y. pirma, nustatoma, ar valdymo organas padarė nusikalstamą veiką, kuri

⁷¹ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // Vilnius, Justitia, 2006, P.121.

⁷² Byla *H. L. Bolton (Engineering) Co. v. T. J. Graham & Sons Ltd.* (1957) 1QB 172.

⁷³ Byla *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, (1985) 19 C.C.C.(3d) 1 (S.C.C.).

⁷⁴ *Ibid.* Angl. „<...> the actor-employee who physically committed the offence must be the “ego“, the „center“ of the corporate personality, the „vital organ“ of the body corporate, the „alter ego“ of the corporation or its „directing mind“.

⁷⁵ Colvin E. Corporate Personality and Criminal Liability // Criminal Law Forum, Vol. 6 No. 1 (1995), P.2.

galėtų būti priskirta juridiniam asmeniui, antra, esant visoms kitoms juridinių asmenų patraukimo baudžiamojon atsakomybėn sąlygoms, nusikalstama veika priskiriama juridiniam asmeniui. Taigi teisus E. Lederman teigdamas, kad tiek pagal *respondeat superior*, tiek pagal *direct liability* doktrinų taikymo modelius, vektorius, sprendžiant juridinio asmens patraukimo baudžiamojon atsakomybėn galimybę, eina nuo fizinio asmens, kuris padarė nusikalstamą veiką, link juridinio asmens, tereikia atsakyti – ar fizinio asmens padaryta veika gali būti priskirta juridiniam asmeniui ar pripažinta kaip juridinio asmens elgesys⁷⁶.

Kaip minėta, tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktrinos taikymui itin svarbus nusikalstamą veiką padariusio fizinio asmens statusas įmonėje. Kitaip tariant, juridinis asmuo bus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, jeigu nusikalstamą veiką padarė vadovaujančias pareigas einantis asmuo. Tai, kad tik vadovaujančias pareigas einančio asmens padaryta veika gali būti laikoma juridinio asmens padaryta nusikalstama veika, yra esminis skirtumas nuo anksčiau nagrinėtos *respondeat superior* doktrinos. Be to, atkreiptinas dėmesys į tai, kad vadovaujančias pareigas einantis asmuo įmonei atstovauja įstatyminio atstovavimo pagrindu, t. y. įmonės steigimo dokumentuose nurodoma, kad įmonei atstovauja tam tikras valdymo organas (direktorius, valdyba ir pan.) arba kitas, turintis teisę atstovauti įmonę, asmuo (filialo vadovas).

Pastebėtina, kad „vadovaujančias pareigas einančio asmens“ sąvoka baudžiamosios teisės doktrinoje ir teismų praktikoje paprastai aiškinama atsižvelgiant ir vertinant įmonės steigimo dokumentus, nuostatus ir pan. Anglijos teismų praktikoje ilgą laiką buvo taikoma gana siauras vadovaujančias pareigas užimančio asmens aiškinimas. Pavyzdžiui, precedentinėje *Tesco Supermarkets, Ltd. v. Natrass* byloje⁷⁷ nurodyta, kad įmonės „*alter ego*“ priskiriami tik bendrovės valdybos nariai, vykdantysis direktorius (administracijos vadovas) ir jiems prilyginti asmenys. Ilgainiui Anglijos teismų praktikoje vadovaujančias pareigas einančių asmenų ratas plečiamas. Pavyzdžiui, *Meridian Global Funds Management Asia Ltd. v. Securities Commission* byloje⁷⁸ bendrovė buvo kaltinama, nes jos investavimo vadybininkas neatskleidė Vertybinių popierių komisijai privalomos atskleisti informacijos. Kadangi jis faktiškai buvo pagrindinis už investavimą atsakingas asmuo, jis buvo prilygintas kaip veikiantis bendrovės vardu. Be to, 2008 m. Anglijoje įsigaliojo „Aktas dėl korporacijų padaryto neatsargaus nužudymo“⁷⁹, pagal kurį organizacija pripažįstama kalta, kai organizacijos veiklos tvarkymo ir organizavimo, kurį atlieka jos aukštesnioji valdyba (angl. *senior management*), būdas yra esminis faktorius, sukėlęs

⁷⁶ Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, 2000, N 4, P.681.

⁷⁷ Byla *Tesco Supermarkets, Ltd. v. Natrass* (1972) A.C.170.

⁷⁸ Byla *Meridian Global Funds Management Asia Ltd. v. Securities Commission* (1995) 2 A.C. 500.

⁷⁹ Angl. *The Corporate Manslaughter Act* // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/pdf/ukpga_20070019_en.pdf, prisijungimo laikas: 2009-07-23.

esminį tinkamos priežiūros pažeidimą. „Senior management“ yra apibrėžiami kaip asmenys, kurie atlieka pagrindinį vaidmenį: (i) priimant sprendimus dėl visos ar esminės juridinio asmens veiklos dalies tvarkymo ar organizavimo; arba (ii) kurie faktiškai tvarko ar organizuoja visą ar esminę tokios veiklos dalį⁸⁰.

Platesnė „directing mind“ koncepcija taikoma Kanadoje, kur įstatymų leidėjas naudoja aukštesniojo įmonės pareigūno (angl. *senior officer*) sąvoką. Kanados baudžiamojo kodekso⁸¹ 2 skyriuje toks asmuo apibūdinamas kaip „įgaliotinis, kuris vaidina pagrindinį vaidmenį, nustatant bendrovės politiką ar yra atsakingas už vadovavimą svarbioms bendrovės veiklos kryptims, ir juridiniame asmenyje automatiškai apima vadovą, generalinį direktorių, finansų vadovą⁸². Kanados teismų praktikoje, pavyzdžiui *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen* byloje⁸³ nurodyta, kad „directing mind su bendrove sutampa tol, kol veiksmai yra atlikti vadovo, atsakingo už tam tikro, jam priskirto sektoriaus veikimą. Sektorius gali būti funkcinis, geografinis ar apimti visus įmonės reikalus“. Kitoje byloje – *The Rhone v. The Peter A.B. Widener*⁸⁴ – Kanados Aukščiausiasis Teismas dar labiau pabrėžė, kad „svarbu nustatyti, ar veiksmų laisvė, kuri yra suteikta tam tikram darbuotojui, prilygsta išreikštam ar numanomam vykdomosios valdžios delegavimui, kai vykdomoji valdžia susijusi su korporacijos politikos formavimu ir tokios politikos įgyvendinimo kontrole, o ne paprastu korporacijos politikos vykdymu <..> Teismas turi svarstyti, kam yra suteikta sprendimų priėmimo teisė konkrečioje korporacijos veiklos sferoje⁸⁵. Taigi, kaip matyti, Kanadoje taikoma „aukštesniojo įmonės pareigūno“ koncepcija apima platesnį asmenų ratą, nei Anglijos teismų praktikoje apibrėžiama „directing mind and will“.

Tuo tarpu pagal JAV pavyzdinio baudžiamojo kodekso nuostatas (2.07(1)(c) straipsnis) tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktrina taikoma nusikaltimams, kuriems būtina įrodyti *mens rea* elementą, pavyzdžiui, antrojo laipsnio nužudymas, sukčiavimas), tačiau už kuriuos įstatymų leidėjas tiesiogiai nėra numatęs baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims. Korporacija patraukiama baudžiamojon atsakomybėn tik tais atvejais, kai nusikaltimas buvo padarytas ar leistas, įsakytas, toleruotas direktorių valdybos ar aukšto vadybos

⁸⁰ *Ibid.*, 1.4(c) straipsnis. Angl. „<..> the persons who play significant roles in: (i) the making of decisions about how the whole or a substantial part of its activities are to be managed or organised; or (ii) the actual managing or organising of the whole or a substantial part of those activities“.

⁸¹ Criminal Code of Canada // <http://laws.justice.gc.ca/en/ShowFullDoc/cs/C-46//20090727/en>, prisijungimo laikas: 2009-07-25.

⁸² *Ibid.* Angl. „a representative who plays an important role in the establishment of an organisation’s policies or is responsible for managing an important aspect of the organisation’s activities <..>“

⁸³ Byla *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, (1985) 19 C.C.C.(3d) 1 (S.C.C.).

⁸⁴ Byla *The Rhone v. The Peter A.B. Widener*, (1993) 1SCR. 497.

⁸⁵ *Ibid.* Angl. „One must determine whether the discretion conferred on an employee amounts to an express or implied delegation of executive authority to design and supervise the implementation of corporate policy rather than simply to carry out such a policy... the court must consider who had been left with the decision-making power in a relevant sphere of corporate activity“.

pareigūno, kurie veikė pagal savo kompetenciją ir juridinio asmens vardu (207(1)(c) straipsnis). Sąvoka „aukštas vadybos pareigūnas“ (angl. *high managerial agent*) reiškia tarnautoją ar agentą, užimantį korporacijoje ar asociacijoje tokias pareigas, kai jo elgesį galima vertinti kaip atstovaujantį korporacijos ar asociacijos politikai (207(4)(c) straipsnis)⁸⁶. Iš esmės panašios nuostatos yra taikomas ir Australijoje. Įstatymų leidėjas čia naudoja „direktorių valdybos“ (angl. *board of directors*) ir „aukšto valdybos pareigūno“ (angl. *high managerial agent*) sąvokas. „Direktorių valdyba Australijos federalinio baudžiamojo kodekso⁸⁷ 12.3(6) straipsnyje apibrėžiama kaip organas, turinti vykdomąją valdžią korporacijoje, nepaisant jo pavadinimo, o „aukštas valdybos pareigūnas“ apibūdinamas kaip darbuotojas, agentas, pareigūnas, kurio elgesys gali būti pripažintas kaip reprezentuojantis įmonės politiką⁸⁸.

Kontinentinės teisės sistemos valstybėse įstatymų leidėjas paprastai neišskiria jokios konkrečios vadovaujančio asmens sąvokos arba pateikia keletą pavyzdžių, kada asmuo įmonėje gali būti pripažintas kaip vadovaujantis. Pavyzdžiui, Suomijos baudžiamojo kodekso⁸⁹ 9 skyriaus 2.1 straipsnyje nenaudojama bendra vadovaujančias pareigas einančio asmens sąvoka, o tik nurodoma, kad tai yra asmuo, kuris priklauso statutiniam įmonės organui ar kitam valdymo organui arba kuriam priklauso faktinė sprendimų priėmimo valdžia⁹⁰. Austrijoje asmeniu, atsakingu už sprendimų priėmimą (angl. *decision maker*) pripažįstami: individai, kurie pagal įstatus yra įgalioti atstovauti bendrovę (pavyzdžiui, generaliniai direktoriai, valdybos nariai ar registruoti atstovai); kiti individai pagal įstatus ar sutartinių santykių pagrindu įgalioti atstovauti bendrovę; priežiūros valdybos nariai, administracijos valdybos nariai ar kiti asmenys, turintys valdžios organo statusą (angl. „*decision makers*“ are: *individuals authorized to represent the association under its by-laws (such as managing directors, executive board members or registered agents); other individuals authorized to represent the association under its by-laws or a contractual relationship; supervisory board members, members of the administrative board or individuals in positions of authority*“)⁹¹. Iš esmės panaši reglamentacija yra ir mūsų BK 20 straipsnio 2 dalyje.

⁸⁶ Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // [http://wing.buffalo.edu/law/bclc/bclarticles/4\(1\)hefendehlpdf.pdf](http://wing.buffalo.edu/law/bclc/bclarticles/4(1)hefendehlpdf.pdf), P.291, prisijungimo laikas: 2009-08-01.

⁸⁷ Australian Criminal Code Act 1995 // http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/cca1995115/sch1.html, prisijungimo laikas: 2009-08-02.

⁸⁸ *Ibid.* Angl. „*board of directors means the body (by whatever name called) exercising the executive authority of the body corporate; high managerial agent means an employee, agent or officer of the body corporate with duties of such responsibility that his or her conduct may fairly be assumed to represent the body corporate's policy*“

⁸⁹ The Penal Code of Finland // <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/18890039.pdf>, prisijungimo laikas: 2009-08-09.

⁹⁰ *Ibid.* Angl. „*<...> a person who is part of its statutory organ or other management or who exercises actual decision-making authority <...>*“.

⁹¹ Stangl G. Austria: Corporate Criminal Liability (November 2005) // International Financial Law Review, <http://www.iflr.com/Article/1978124/Corporate-criminal-liability.html>, prisijungimo laikas: 2009-08-09.

Pažymėtina, kad analizuojama doktrina sulaukia ir kritikos. Pavyzdžiui, *Tesco* precedento pagrindiniu trūkumu laikoma taisyklė, kad tik formalus juridinio asmens vadovas gali būti juridinio asmens „smegenys ir valia“. Toks siauras taikymas pašalina galimybę patraukti įmonę baudžiamojon atsakomybėn už aukštesniųjų pareigūnų padaryta veika, net jei pastarieji buvo atsakingi už svarbius sprendimus techninėje srityje⁹². Būtent dėl šios priežasties tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktrina dažnai kritikuojama teisinėje literatūroje tokių autorių kaip J. C. Coffee, Ferguson, C. Wells ir kt. Pavyzdžiui, J. C. Coffee nurodo, kad šios doktrinos taikymas yra gana siauras, nes pagrindas baudžiamajai atsakomybei kilti yra tik aukščiausio valdymo organo padaryta nusikalstama veika. Tokia teorija sunkiai pritaikoma modernių ir decentralizuotų tarptautinių korporacijų atžvilgiu⁹³. C. Wells taip pat pabrėžia siauras šios doktrinos taikymo galimybes, nes pagal šią teoriją tik tie, kurie kontroliuoja ar vykdo esminius korporacijos reikalus formuoja ir įkūnija pačią įmonę⁹⁴. Be to, taikant tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktriną, nepakanka vien nustatyti, kad vadovaujančias pareigas einantis asmuo padarė nusikalstamą veika, nes šiuo atveju būtina nustatyti ir tokio asmens kaltę. Vadinasi, kaip teisingai pažymi M. Pieth, šios doktrinos taikymo galimybės taip pat yra gana siauros ir tais atvejais, kai siekiama patraukti baudžiamojon atsakomybėn stambią įmonę ar sudėtingą valdymo struktūrą turinčią korporaciją⁹⁵.

Kiti autoriai, pavyzdžiui, I. Ligeikaitė taip pat kritikuoja klasikinį identifikavimo modelį, kuris, autorės nuomone, yra per siauras: problema yra ta, kad dauguma šiuolaikinių įmonių yra labai didelės, turi daugybę įvairiausių padalinių, kurie veikia teritoriniu principu, apima didelius regionus ar veikia net pasaulio mastu, o tradicinis identifikacijos doktrinos modelis formavosi dar esant organizacijoms, kurios turėjo paprastą piramidinę valdymo struktūrą su labai aiškiai apibrėžta viršūne. Kasdienei veiklai vadovauja ir ją prižiūri įvairių funkcinio ir teritorinio principu sudarytų padalinių vadybininkai ir šioje veikloje jie paprastai turi kur kas daugiau galių nei įmonės direktoriai. Būtent šių padalinių veikloje dažniausiai padaromos nusikalstamos veikos⁹⁶.

Tai, kad nusikalstamą veika padarė vadovaujančias pareigas einantis asmuo, yra viena iš esminių tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktrinos taikymo sąlygų. Kitos svarbios įmonės patraukimo baudžiamojon atsakomybėn pagal šią doktriną sąlygos yra:

⁹² Pieth M., Low Lucinda A., Cullen Peter J. The OECD Convention on Bribery: a Commentary // <http://www.oecd.org/dataoecd/27/34/39200754.pdf>, P.19-20, prisijungimo laikas: 2009-08-12.

⁹³ Coffee J. C. Corporate Criminal Liability: An Introduction and Comparative Survey // A. Eser, G. Heine, B. Huber (eds), Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities, Freiberg i. Br., P.30.

⁹⁴ Wells C. Corporations and Criminal Responsibility // 2001, 2nd edition, Oxford, P.101.

⁹⁵ Pieth M., Low Lucinda A., Cullen Peter J. The OECD Convention on Bribery: A Commentary // <http://www.oecd.org/dataoecd/27/34/39200754.pdf>, P.8, prisijungimo laikas: 2009-08-12.

⁹⁶ Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos // Jurisprudencija, 2003, t. 45(37), P.52.

– vadovaujančias pareigas einantis asmuo padarė nusikalstamą veiką, veikdamas pagal savo kompetenciją;

– vadovaujančias pareigas einantis asmuo siekė naudą įmonei ar veikė jos interesus.

Visos šios sąlygos yra būtinos taikant tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktriną. Taigi, jeigu juridinio asmens „*ego*“ arba „*directing mind*“ veikia, tarkime, apgaulės būdu, viršydamas savo įgaliojimus, priešingai juridinio asmens interesams, vadinasi, išnyksta juridinio asmens ir jo pagrindinio dalyvio tapatumas. Toks asmuo nebelaikytinas juridinio asmens „*ego*“, taigi jo veiksmai turėtų būti kvalifikuojami ne kaip paties juridinio asmens, bet kaip atskiro individo. Tokiu atveju fizinio asmens kaltė nebūtų perkeliama juridiniam asmeniui, taigi ir atsakomybėn juridinis asmuo nebūtų traukiamas⁹⁷.

Nustatant, ar asmuo veikė pagal savo kompetenciją, kaip ir taikant *respondeat superior* doktriną, svarbu vadovautis hierarchiniu ar funkciniu standartais.

Hierarchinis aspektas atspindi įmonės vardu veikiančio asmens statusą. Pavyzdžiui, Anglijos teismų praktikoje dažniausiai remiamasi būtent šiuo standartu, todėl juridinis asmuo pagal tiesioginės atsakomybės doktriną traukiamas baudžiamojon atsakomybėn tik už vadovaujančias pareigas einančio asmens, kuris yra įmonės „smegenys“ ir išreiškia juridinio asmens valią (angl. *directing mind and will*), padarytą nusikalstamą veiką. Užsienio teisės doktrinoje taip pat pažymima, kad taikant hierarchinį standartą, pirmiausia turi būti atsižvelgiama į juridinio asmens struktūrą ir vidinę sandarą, todėl asmens rangas ar pareigų apibūdinimas nebus reikšmingi, jeigu asmuo pagal nustatytą hierarchiją įmonėje neužima aukščiausios valdymo pozicijos. Be to, tokia pozicija turi būti susijusi ne tik su teise įgyvendinti korporacijos politiką, bet ir ją formuoti⁹⁸.

Tuo tarpu funkcinis aspektas parodo galimas tokio juridinio asmens atstovo funkcijas, pabrėžiančias tokio asmens kompetenciją juridinio asmens vardu priimti sprendimus, nustatyti juridinio asmens veiklos gaires ir pan. Tik atsižvelgus į juridinio asmens vidaus sprendimų priėmimo struktūrą, galima pasakyti, kada, kieno ir kokie priimti sprendimai tampa juridinio asmens sprendimais⁹⁹. Iš esmės funkcinis standartas korporacijai suteikia galimybę išvengti baudžiamosios atsakomybės tais atvejais, kai aukštas pareigas užimantis asmuo padaro nusikalstamą veiką, tačiau pastaroji nėra susijusi su įmonės veikla. Pavyzdžiui, įmonė neatsakys už jos valdybos nario sukeltą avariją pakeliui į darbą¹⁰⁰. Vadinasi, juridinis asmuo atsakys už

⁹⁷ Meškys L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai // Jurisprudencija, 2006, N. 4(82), P.64.

⁹⁸ Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, 2000, N. 4, P.659-660.

⁹⁹ French P. A. Collective and Corporate Responsibility // New York, 1984, P.40-41.

¹⁰⁰ Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, 2000, N. 4, P.660.

vadovaujančio asmens padarytą nusikalstamą veiką tik tada, kai pastarasis veikė savo kompetencijos ribose, t. y. vykdė jam priskirtas funkcijas. Be to, taikant funkcinį standartą svarbu išsiaiškinti, ar nebuvo viršyti įmonės suteikti įgaliojimai. Pavyzdžiui, precedentinėje byloje *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen* teismas pažymėjo, kad juridinio asmens ir jo pagrindinio fizinio asmens („directing mind“) identitetas sutampa tol, kol tas fizinis asmuo, vykdydamas organizacines funkcijas, veikia neviršydamas juridinio asmens suteiktų įgaliojimų¹⁰¹.

Kita tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktrinos taikymo sąlyga – naudos siekimas įmonei – yra numatyta, pavyzdžiui, Belgijos, Suomijos, Danijos baudžiamuosiuose įstatymuose. Pavyzdžiui, Suomijos baudžiamojo kodekso¹⁰² 9 skyriaus 3.1 straipsnyje nurodyta, kad nusikalstama veika laikoma padaryta įmonėje, jeigu pažeidėjas veikė korporacijos vardu ar jos naudai ir priklauso korporacijos valdymo organui. Pažymėtina, kad veikimas įmonės naudai nereiškia, kad buvo suteiktas formalus įgaliojimas taip veikti. Lemiamas momentas šiuo atveju yra galimybė taip veikti ir iš to gaunama nauda korporacijai. Vadinasi, jeigu nusikalstama veikia buvo siekiama naudos, korporacija gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn net jeigu tokie nusikalstami veiksmai buvo atlikti visiškai ignoruojant įmonės veiklos politiką¹⁰³. Gana įdomi reglamentacija Belgijos baudžiamajame kodekse¹⁰⁴, kur 5 straipsnyje įtvirtintos trys alternatyvos, kurioms esant įmonė gali būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn, t. y. korporacija atsako už tuos pažeidimus, kurie susiję su korporacijos tikslų pasiekimu ar kurie atlikti siekiant apginti įmonės interesus, arba kai jie atlikti įmonės naudai. Kanados baudžiamojo kodekso¹⁰⁵ 22.2 straipsnyje taip pat nurodyta, kad korporacija bus traukiama baudžiamojon atsakomybėn, jeigu jos „aukštasis pareigūnas“, siekdamas bent dalinės naudos organizacijai: veikė pagal savo kompetenciją ir padarė nusikalstamą veiką; veikė pagal savo kompetenciją ir nurodė kitam korporacijos atstovui faktiškai padaryti nusikalstamą veiką; žinomai nesiėmė jokių prevencijos priemonių. Kartu reikia pažymėti, kad Kanados teismų praktikoje yra suformuotas precedentas, jog korporacija negali būti atsakinga už vadovaujančias pareigas einančio asmens veiksmus, kurie atlikti siekiant asmeninės naudos ar apgaunant pačią korporaciją¹⁰⁶.

Pažymėtina, kad bendrosios teisės sistemos valstybių doktrinoje nauda yra aiškinama plačiau, ir apima tiek turtinę, tiek ir kitokią naudą. Kitaip tariant, tam, kad būtų nustatyta, jog

¹⁰¹ Byla *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, (1985) 19 C.C.C.(3d) 1 (S.C.C.).

¹⁰² The Penal Code of Finland // <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>, prisijungimo laikas: 2009-08-15.

¹⁰³ Riihijärvi M. Corporate Criminal Liability – Finland in de Doelder and Tiedemann (eds) // *La Criminalisation du Comportement Collectif*, 1996, P.219.

¹⁰⁴ La Code Pénal Belge // http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_F.pl?cn=1867060801, prisijungimo laikas: 2009-08-15.

¹⁰⁵ Criminal Code of Canada, 22.2 straipsnis // <http://laws.justice.gc.ca/en/ShowFullDoc/cs/C-46//20090727/en>, prisijungimo laikas: 2009-08-15.

¹⁰⁶ Byla *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, (1985) 19 C.C.C.(3d) 1 (S.C.C.).

asmuo veikė juridinio asmens naudai, pakanka įrodyti, jog jis veikė juridinio asmens interesais, pavyzdžiui, turint tikslą padėti juridinio asmens veiklai ar padaryti ką nors juridiniam asmeniui. Be to, tokia nauda gali būti tiesioginė ar netiesioginė¹⁰⁷.

Kaip buvo minėta, visos aptartos sąlygos yra būdingos tiek tiesioginei, tiek identifikavimo doktrinoms. Vienintelė papildoma sąlyga, kuri taikoma tik pagal identifikavimo doktriną yra – juridinio asmens charakteristika, korporatyvinis charakteris. Kaip teigia D. Soloveičikas „<...> juridinis asmuo negali būti laikomas kaltu dėl nusikalstamos veikos padarymo, jeigu, sprendžiant iš jo korporatyvinio charakterio (angl. *corporate character*) arba moralinio veido (angl. *ethos*), galima teigti jį siekus plėtoti veiklą, organizuoti ir vykdyti verslą nepažeidžiant teisės aktų reikalavimų. Tuo atveju nusikalstamos veikos padarymas buvo visiškai izoliuotas ir su įmonės bendra vidaus politika nesusijęs jos valdymo organo (vadovaujančias pareigas einančio asmens) padarinys“¹⁰⁸.

Pavyzdžiui, JAV išskiriami tokie atvejai, rodantys įmonės vykdomą ydingą veiklos praktiką:

- 1) nusikalstama veika padaryta dėl to, kad įmonės vidaus procedūros arba organizacijos veiklos strategija buvo orientuota į nusikalstamos veikos padarymą arba buvo tokia, jog nusikalstama veika ir jos padariniai buvo tiesioginis ydingos procedūros arba įgyvendinamos strategijos padarinys;
- 2) nusikalstamą veiką padarė vadovaujamas pareigas einantis asmuo arba toks asmuo instruktavo, skatino ar palaikė nusikalstamos veikos darymą;
- 3) įmonė patvirtino nusikalstamą veiką *ex post facto*¹⁰⁹.

Taigi, kaip matyti, identifikavimo doktrinos esmė – juridinio asmens „moralinis veidas, charakteris“, kuris parodo, ar asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, veikė *ex officio*, ar vykdė juridinio asmens nustatytas užduotis ir įgyvendino įmonės veiklos politiką. Kitaip tariant, pagal identifikavimo doktriną atsakys tik toks juridinis asmuo, kuris toleruoja iš esmės ydingą veiklos vykdymo praktiką (politiką), neužtikrina galimų nusikalstamų veikų padarymo prevencijos, ar net tiesiogiai arba netiesiogiai skatina darbuotojus daryti nusikalstamas veikas.

Tokios nuostatos vyrauja ne tik teisės doktrinoje. Pavyzdžiui, Europos Tarybos Rekomendacijos Nr. R (88) 18¹¹⁰ 1 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad įmonės neturi būti

¹⁰⁷ Bajkowski S., Thompson Kimberly R. Corporate Criminal Liability // American Criminal Law Review, Vol. 34, 1997, P.448.

¹⁰⁸ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo Lietuvoje perspektyvos // Teisės problemos, 2003, Nr. 4, P.76.

¹⁰⁹ Moore J. Corporate Culpability under the Federal Sentencing Guidelines // Arizona Law Review. 199, N 34, P.768-770.

¹¹⁰ 1988 m. spalio 10 d. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(88)18 „Dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymo už nusikaltimus, padarytus vykdant ūkinę veiklą“ //

traukiamos baudžiamojon atsakomybèn, jeigu jų valdymo organai èmèsi visų bûtinų priemonių nusikalstamiems padariniams išvengti.

Juridinio asmens identiteto doktrina šiuo metu plačiai taikoma Anglijoje, Australijoje, Kanadoje bei kontinentinès teisinės sistemos šalyse (Prancūzijoje, Belgijoje, Suomijoje). Pavyzdžiui, Anglijoje jau minètame „Akte dël korporacijų padaryto neatsargaus nužudymo“¹¹¹, organizacija pripažįstama kalta už neatsargų nužudymà, kai:

- organizacijos veiklos tvarkymo ar organizavimo būdas sukelia asmens mirtį, ir
- prilygsta šiurkščiam pareigos prižiūrėti aukà pažeidimui, ir
- organizacijos veiklos tvarkymo ar organizavimo, kuri atlieka jos aukštesnioji valdyba (angl. *senior management*), būdas yra esminis faktorius, sukëlęs šiurkštų tinkamo rūpestingumo pareigos aukos atžvilgiu pažeidimà¹¹².

Nustatant šiurkštų pareigos tinkamai prižiūrėti pažeidimà (angl. *a gross breach of a relevant duty of care*), svarbu išsiaiškinti, ar organizacijos veiklos tvarkymas ir organizavimas yra žymiai blogesnis nei tas, kurio buvo tikimasi iš organizacijos tokiomis aplinkybėmis. Be to, turi būti atsižvelgiama ir į tokius faktorius kaip: organizacijos požiūris, politika ar priimta praktika, kuri skatino nesilaikyti įstatymų ar tokius pažeidimus toleravo¹¹³.

Australijos federalinio baudžiamojo kodekso¹¹⁴ 12.3(1) straipsnyje nurodyta, kad kaltès elementas priskiriamas juridiniam asmeniui, kuris aiškiai, nebyliai ar numanomai įgaliojo ar leido padaryti nusikalstamà veikà¹¹⁵. Toliau įstatymų leidèjas 12.3(2) straipsnyje pateikia tokio „įgaliojimo ar leidimo“ pavyzdžius: direktorių valdyba ar aukštasis valdybos pareigūnas pats padarè nusikalstamà veikà; direktorių valdyba ar aukštasis valdybos pareigūnas nebyliai ar numanomai įgaliojo ar leido padaryti tokia veikà. Kanados baudžiamojo kodekso¹¹⁶ 22.2 straipsnyje įtvirtintos trys identifikavimo doktrinos taikymo alternatyvos, iš kurių viena įtvirtina galimybè patraukti bendrovè baudžiamojon atsakomybèn, kai vyresnysis pareigūnas žinojo, kad kitas korporacijos atstovas dalyvauja ar dalyvaus nusikalstamos veikos padaryme,

<https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>, prisijungimo laikas: 2009-08-19.

¹¹¹ Angl. *The Corporate Manslaughter Act* // http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/pdf/ukpga_20070019_en.pdf, prisijungimo laikas: 2009-08-19.

¹¹² *Ibid.* Angl. „An organisation is guilty of the offence of „corporate manslaughter“ where • the way in which its activities are managed or organised •causes the death of a person, and •amounts to a gross breach of a relevant duty of care owed to the deceased, and •the way in which the organisation’s activities are managed or organised by its senior management is a substantial element of gross breach of the relevant duty of care“

¹¹³ Robinson A. A. “Corporate Culture” as a basis for the Criminal Liability of Corporations // <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>, P.22, prisijungimo laikas: 2009-08-22.

¹¹⁴ Australian Criminal Code Act 1995 // http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/cca1995115/sch1.html, prisijungimo laikas: 2009-08-22.

¹¹⁵ *Ibid.* Angl. „<...> the fault element must be attributed to a body corporate that expressly, tacitly or impliedly authorised or permitted the commission of the offence“.

¹¹⁶ Criminal Code of Canada // <http://laws.justice.gc.ca/en/ShowFullDoc/cs/C-46//20090727/en>, prisijungimo laikas: 2009-08-22.

tačiau nesiėmė jokių prevencijos priemonių¹¹⁷. Suomijos baudžiamojo kodekso¹¹⁸ 9 skyriaus 2 dalyje taip pat numatyta galimybė patraukti įmonę baudžiamojon atsakomybėn, kai korporacijos veikloje nebuvo laikomasi būtinos priežiūros ir stropumo, užtikrinant nusikalstamų veikų prevenciją¹¹⁹.

Apibendrinant užsienio valstybių baudžiamuosius įstatymus ir teismų praktiką galima teigti, kad tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktrinos taikymas sukonzentruotas tik į tokią nusikalstamą veiką, kurią padarė arba aukštas įmonę reprezentuojantis atstovas arba asmuo, turintis sprendimų priėmimo teisę, formuojant korporacijos politiką. Be to, taikant identifikavimo doktriną, svarbu įvertinti ir juridinio asmens veiklos politiką, o ypač tą, kuri susijusi su skatinimu laikytis įstatymų bei nusikalstamų veikų prevencijos užtikrinimu.

2.3. Organizacinė kultūra

Užsienio teisės doktrinoje išplėtotą ir ketvirtoji juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrina – korporacijos arba organizacinė kultūra (angl. *corporate culture*). Ši teorija yra moderniausias juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis pasaulyje¹²⁰. *Corporate culture* yra svarbi keliais aspektais. Pavyzdžiui, Australijoje ir Šveicarijoje organizacinė kultūra turi lemiamą reikšmę sprendžiant, ar įmonė gali būti patraukta baudžiamojon atsakomybėn. Tuo tarpu JAV įmonės organizacinė kultūra yra įvertinama ir patraukimo baudžiamojon atsakomybėn, ir bausmės skyrimo stadijose.

Šio alternatyvaus juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelio esmė – juridinis asmuo yra traukiamas baudžiamojon atsakomybėn už įmonėje egzistuojančią „kultūrą“, politiką, praktiką, vadovavimą ar kitas ypatybes, kurios skatino ar leido padaryti nusikalstamą veiką. Todėl pagal šią doktriną laikoma, kad juridinis asmuo atsako už savo paties veiksmus ar neveikimą¹²¹. Juridinis asmuo šiuo atveju nėra tik žmonių sambūris, kur pastarieji formuoja ir aktyvuoja įmonę, bet ir kompleksas tam tikrų požiūrių, pozicijų, kurios įtakoja, dažnai net formuoja korporaciją sudarančių žmonių mąstymą bei elgesį¹²². Vadinasi, juridinis asmuo su

¹¹⁷ *Ibid.* Angl. „<...> on of its senior officers knowing that a representative of the organization is or is about to be a party to the offence, does not take all reasonable measures to stop them from being a party to the offence“.

¹¹⁸ The Penal Code of Finland // <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>, prisijungimo laikas: 2009-08-24.

¹¹⁹ *Ibid.* Angl. “<...> if the care and diligence necessary for the prevention of the offence has not been observed in the operations of the corporation“.

¹²⁰ Clough J., Mulhern C. *The Prosecution of Corporations* // Oxford University Press, Melbourne, Victoria, 2002, P.138.

¹²¹ Robinson A. A. “Corporate Culture” as a basis for the criminal liability of corporations // <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>, P.4, prisijungimo laikas: 2009-08-24.

¹²² Plačiau žr.: Fisse B., Braithwaite J. *The Allocation of Responsibility for Corporate Crime: Individualism, Collectivism and Accountability* // 11 Sydney Law Review, 1988.

savo tradicijomis ir organizacine kultūra yra pastovus ir nekintantis, kai tuo tarpu jį sudarantys fiziniai asmenys yra nuolat besikeičiantys ir pakeičiami elementai. Šie asmenys korporacijoje dalyvauja socializacijos procese, kurio metu prisitaiko prie korporacijos viduje nustatytų išpareigojimų, įsakmių lūkesčių ir tikslų¹²³. Užsienio teisės doktrinoje nurodoma, kad būtent politika, procedūros taisyklės, nuostatai ir įsigalėjusi korporacijos praktika yra akivaizdus įrodymas bendrovės tikslų, ketinimų ir korporacijai priklausančių asmenų žinojimo¹²⁴.

Pagal šią doktriną juridinis asmuo savo tapatumą suformuoja per kontrolės, priežiūros mechanizmus bei etosą ir darbo „klimatą“, kuris gali arba skatinti įstatymų laikymąsi arba toleruoti pažeidimus. Todėl šios doktrinos šalininkai dažnai naudoja korporacijos etoso (angl. *corporate ethos*), korporacijos politikos, etikos ar kultūros sąvokas.

I. Ligeikaitė apibūdindama juridinio asmens kultūrą arba etosą nurodo, kad „iš organizacijos politikos, socialinių normų, taip pat vidinės kontrolės bei disciplinos tarp darbuotojų užtikrinimo mechanizmo galima spręsti, ar organizacijoje laikomasi etikos bei teisės normų, stengiamasi nedaryti teisės pažeidimų (darbuotojai informuojami apie įvairius darbo saugos, žinotinus teisės aktų reikalavimus ir kt., diegiamos įvairios programos), ar organizacija yra abejinga šiems dalykams, ar netgi priešingai – organizacijos kultūra skatina nesilaikyti teisės normų, priežiūrą ir kontrolę turintys vykdyti pareigūnai įvairiom formom dalyvauja darant teisės pažeidimus arba toleruoja darbuotojo padarytą nusikalstamą veiką <...>. Visų šių dalykų vertinimas leidžia daryti išvadas apie konkretaus juridinio asmens kaltės konkrečios nusikalstamos veikos atžvilgiu buvimą bei jos formą ir rūšį“¹²⁵.

Vadinasi, pagal *corporate culture* teoriją, nustatant juridinio asmens kaltę bei siekiant jį patraukti baudžiamojon atsakomybėn, nereikia įrodyti atskiro fizinio asmens kaltės. Kitaip tariant, šios doktrinos dėmesio centre yra ne darbuotojo ar vadovaujančias pareigas einančio asmens netinkamas elgesys, už kurį juridinis asmuo atsako atitinkamai pagal netiesioginės ar identifikavimo doktrinos modelius, bet paties juridinio asmens tam tikras trūkumas¹²⁶. Todėl galima pritarti L. Meškio nuomonei, kad šios doktrinos atsiradimas bei taikymas, nustatant juridinio asmens tiesioginę kaltę išsprendė individo kaltės perkėlimo juridiniam asmeniui problematiką, dėl kurios buvo kritikuojamos netiesioginės atsakomybės (*vicarious liability*) bei

¹²³ Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation toward Aggregation and the Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, Vol. 4, No. 1, 2000. [http://wings.buffalo.edu/law/bclc/bclrarticles/4\(1\)/ledermanpdf.pdf](http://wings.buffalo.edu/law/bclc/bclrarticles/4(1)/ledermanpdf.pdf), P.688, prisijungimo laikas: 2009-08-25.

¹²⁴ Field N., Jorg S. Corporate Liability and Manslaughter: should we be going Dutch“ // Criminal Law Review, 1991, P.156.

¹²⁵ Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos // Jurisprudencija, 2003, t. 45(37), P.56.

¹²⁶ Pieth M., Low Lucinda A., Cullen Peter J. The OECD Convention on Bribery: a Commentary // <http://www.oecd.org/dataoecd/27/34/39200754.pdf>, P.10, prisijungimo laikas: 2009-08-25.

alter ego (identifikavimo) teorijos¹²⁷. Žinoma, nusikalstamą veiką padaro fizinis asmuo, tačiau analizuojant ryšį tarp korporacijos sistemos veikimo, tokio veikimo tinkamumo ir nusikalstamos veikos padarymo, juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė sprendžiama savarankiškai. C. Wells taip pat nurodo, kad tinkamos organizacinės kultūros nebuvimas yra priežastis kilti savarankiškai korporacijos baudžiamajai atsakomybei, nepriklausomai nuo valdymo organų padarytų pažeidimų. Kitaip tariant, organizacinės kultūros modelis korporacijų kaltę nustato egzistuojančiose procedūrose, operacinėse sistemose ar korporacijos kultūroje¹²⁸. E. Lederman taip pat nurodo, kad juridinio asmens kaltė šiuo atveju pasireiškia per juridinio asmens elgesio, kurio tikisi iš jo visuomenė, ir tikrojo jo elgesio skirtumą, t. y. per skirtumą turimų būti, tinkamų sprendimų priėmimo mechanizmo, kontrolės vykdymo ir organizacijos elgesio būdų bei realaus organizacijos elgesio, egzistuojančios įmonės viduje sprendimo priėmimo praktikos ir t. t.¹²⁹

Pažymėtina, kad *corporate culture* doktrina išplečia *Tesco* byloje suformuotus tiesioginės atsakomybės (identifikavimo) doktrinos principus, nes, sprendžiant juridinio asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybėn klausimą, atsižvelgiama į tai, ar korporacijos vidaus taisyklės nebyliai leido nesilaikyti įstatymų, ar korporacija nesugebėjo sukurti tokios kultūros, kuri skatintų nepažeisti įstatymus (Žr. Lentelė Nr. 1). Vadinasi, ši doktrina apima ir tuos atvejus, kai, nepaisant formalių įmonės dokumentų, įtvirtinančių reikalavimus laikytis įstatymų, realybė buvo visiškai kita, t. y. įmonėje įstatymų pažeidimas buvo laukiamas. Pavyzdžiui, darbuotojas, kuris žino, kad bus atleistas iš darbo, jeigu, nepažeidus įstatymų, neįvykdys numatyto produkcijos pagaminimo plano, pašalina saugumo įrangą – kompanija bus pripažinta kalta už darbuotojų saugą užtikrinančių įstatymų pažeidimą¹³⁰. Be to, siekiant patraukti įmonę baudžiamajon atsakomybėn remiantis šia doktrina, tiriama ne tik juridinio asmens valdymo struktūra, atliekama įstatymų laikymosi stebėseną, analizuojamos egzistuojančios ir „paslėptos“ juridinio asmens vidaus tvarkos taisyklės, bet ir darbuotojų skatinimo formos už tinkamą ir teisėtą elgesį¹³¹.

Taip pat pastebėtina, kad organizacinės kultūros modelis nereikalauja visų kitų sąlygų, kurios buvo būtinos, norint taikyti tiek netiesioginę, tiek ir tiesioginę (identifikavimo) doktrinas. Kitaip tariant, taikant šią doktriną nebūtina nustatyti, kad nusikalstamą veiką padarė tik tam tikrą

¹²⁷ Meškys L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai // Jurisprudencija, 2006, N. 4(82), P.65.

¹²⁸ Wells C. *Corporations and Criminal Responsibility* // 2001, 2nd edition, Oxford, P.85.

¹²⁹ Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation toward Aggregation and the Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, Vol. 4, No. 1, 2000. [http://wings.buffalo.edu/law/bclc/bcl/articles/4\(1\)/ledermanpdf.pdf](http://wings.buffalo.edu/law/bclc/bcl/articles/4(1)/ledermanpdf.pdf), prisijungimo laikas: 2009-08-26.

¹³⁰ Belcher A. Imagining How a Company Thinks: What is Corporate Culture? // 11 Deakin Law Review, 2006, P.7-8.

¹³¹ Amoroso H. J. Organizational Ethos and Corporate Criminal Liability // 11 Campbell Law Review, 1995, P.47.

statusą įmonėje turintis fizinis asmuo, nereikalaujama įrodyti, kad nusikalstamą veiką padaręs asmuo siekė naudoti įmonei ir pan.

Principinės šios doktrinos nuostatos suformuotos Australijos federalinio baudžiamojo kodekso¹³² 12.3 straipsnyje, kuriame įtvirtintos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos, pateikiami pavyzdžiai, kada bendrovė gali atsakyti baudžiamąja tvarka, bei pateikiama organizacinės kultūros sąvoka. Pirmiausia minėtame straipsnyje nurodyta, kad kaltė turi būti priskirta juridiniam asmeniui, kuris aiškiai, nebyliai ar numanomai įgaliojo ar leido padaryti nusikalstamą veiką¹³³. Toliau įstatymų leidėjas pateikia pavyzdžius, kas yra pripažįstama tokiu „įgaliojimu ar leidimu padaryti nusikaltimą“.

- juridiniame asmenyje egzistavo organizacinė kultūra, kuri liepė, skatino, toleravo ar privedė nesilaikyti atitinkamos normos¹³⁴; arba
- juridiniam asmeniui nepavyko sukurti ir išlaikyti tokią organizacinę kultūrą, kuri skatintų nepažeidinėti įstatymų¹³⁵.

Be to, 12.3(6) straipsnyje yra įtvirtinta ir „*corporate culture*“ sąvoka – „požiūris, politika, taisyklė, elgesys ar praktika, egzistuojanti bendrai visame juridiniame asmenyje ar jo dalyje <...>“¹³⁶.

Šveicarijos baudžiamojo kodekso¹³⁷ 102(2) straipsnyje nurodyta, kad už tam tikras nusikalstamas veikas korporacija gali būti nubausta savarankiškai, t. y. nepaisant to, kad nebuvo nustatytas ar nubaustas veiką padaręs fizinis asmuo, jeigu galima konstatuoti, kad korporacija nesiėmė visų tinkamų ir būtinų organizacinių priemonių, siekiant užkirsti kelią tokiems pažeidimams¹³⁸. Kaip matyti, įstatymų leidėjas netiesiogiai įtvirtina *corporate culture* doktrinos nuostatas, nes akcentuojamos korporacijos vidinės pastangos laikytis įstatymų. Nors Šveicarijos baudžiamajame įstatyme nedetalizuojama, kas yra laikoma tokiomis organizacinėmis priemonėmis, tačiau manytina, kad teismai turėtų atsižvelgti į tai: kokios instrukcijos buvo

¹³² Australian Criminal Code Act 1995 // http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/cca1995115/sch1.html, prisijungimo laikas: 2009-08-26.

¹³³ *Ibid.*, 12.3(1) straipsnis. Angl. „<...> fault element must be attributed to a body corporate that expressly, tacitly or impliedly authorised or permitted the commission of the offence“.

¹³⁴ *Ibid.*, 12.3(2)(c) straipsnis. Angl. „<...> providing that a corporate culture existed within the body corporate that directed, encouraged, tolerated or led to non-compliance with the relevant provision; or providing that the body corporate failed to create and maintain a corporate culture that required compliance with the relevant provision“.

¹³⁵ *Ibid.*, 12.3(2)(d) straipsnis. Angl. „the body corporate failed to create and maintain a corporate culture that required compliance“.

¹³⁶ *Ibid.* Angl. „<...> and attitude, policy, rule, course of conduct or practice existing within the body corporate generally or in the part of the body corporate <...>“.

¹³⁷ Code Pénal Suisse // http://www.admin.ch/ch/f/rs/311_0/index.html, prisijungimo laikas: 2009-08-26.

¹³⁸ *Ibid.* Angl. „In case of a breach referred to in the special articles of the Penal Code the corporation is punished independently <...> if the corporation can be said to have not taken all reasonable and necessary organisational measures to prevent such a breach“.

duotos, ar kontrolė buvo tinkama, kokia vidinė informacija pateikta ir kokia organizacija buvo aplamai. Kartu turėtų būti įvertinta, ką kita, panaši bendrovė būtų dariusi tapačioje situacijoje¹³⁹.

Kaip minėta, JAV atsižvelgiama į organizacinę kultūrą bausmės skyrimo stadijoje, o būtent, apskaičiuojant baudos dydį ar paskiriant probaciją korporacijai.

Pirmuoju atveju, apskaičiuojant baudos dydį, JAV Federacinių bausmių skyrimo gairių (angl. *Federal Sentencing Guidelines*) 8 skyriuje¹⁴⁰ nurodyta, kad svarbu nustatyti „kaltumo balą“ (angl. *culpability score*), kuris priklauso nuo sunkinančių ir švelninančių aplinkybių buvimo. Pavyzdžiui, sunkinančia aplinkybe pripažįstama dalyvavimas nusikalstamos veikos daryme ar jos toleravimas¹⁴¹. Kita sunkinanti aplinkybė – efektyvios įstatymų laikymosi ir etikos programos nebuvimas¹⁴², ir priešingai, švelninančia aplinkybe pripažįstama tokių programų buvimas. Pažymėtina, kad JAV 2006 m. efektyvios įstatymų laikymosi ir etikos programos nebuvimas buvo pripažintas sunkinančia aplinkybe 100 proc. bylose, kuriose korporacijos nuteistos pagal JAV Federacinių bausmių skyrimo gairių 8 skyrių¹⁴³.

Kitos bausmės – probacijos – tikslas yra užtikrinti, kad būtų padaryti pakeitimai korporacijos viduje, kurie ateityje sumažintų nusikalstamo elgesio tikimybę. Probacijos bausme korporacija, pavyzdžiui, gali būti įpareigota:

- pateikti teismui efektyvią įstatymų laikymosi ir etikos programą;
- periodiškai pranešti apie minėtų programų įgyvendinimą;
- savo lėšomis padėti probacijos pareigūno ar teismo paskirto eksperto vykdomus patikrinimus ir darbuotojų apklausas¹⁴⁴.

Pažymėtina, kad JAV 2006 m. probacija buvo paskirta 197 bylose iš 217 (90.8 proc.), iš jų – 41 byloje korporacija buvo įpareigota sukurti įstatymų laikymosi ir etikos programą¹⁴⁵. Kanados baudžiamojo kodekso¹⁴⁶ 732 (3.1) straipsnyje taip pat numatyta juridinio asmens probacijos bausmė, kuri *inter alia* įpareigoja bendrovę: sukurti politiką, standartus ir procedūras, kurias sumažintų tikimybę korporacijai vėl nusikalsti; informuoti apie tokias procedūras bendrovės

¹³⁹ Robinson A. A. “Corporate Culture” as a basis for the criminal liability of corporations // <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>, P.37, prisijungimo laikas: 2009-08-27.

¹⁴⁰ Federal Sentencing Guidelines, chapter 8 // <http://www.ussc.gov/2007guid/CHAP8.html>, prisijungimo laikas: 2009-08-27.

¹⁴¹ *Ibid.* Angl. „involvement or tolerance of criminal activity“

¹⁴² *Ibid.* Angl. „the absence of an effective compliance and ethics program“

¹⁴³ United States Sentencing Commission, Sourcebook of Federal Sentencing Statistics (11th ed., 2006), table 54 // <http://www.ussc.gov>, prisijungimo laikas: 2009-08-28.

¹⁴⁴ Federal Sentencing Guidelines, chapter 8 // <http://www.ussc.gov/2007guid/CHAP8.html>, prisijungimo laikas: 2009-08-28.

¹⁴⁵ United States Sentencing Commission, Sourcebook of Federal Sentencing Statistics (11th ed., 2006), table 54 // <http://www.ussc.gov>, prisijungimo laikas: 2009-08-28.

¹⁴⁶ Criminal Code of Canada // <http://laws.justice.gc.ca/en/ShowFullDoc/cs/C-46//20090727/en>, prisijungimo laikas: 2009-08-28.

darbuotojus; ir pranešti apie jų įgyvendinimą teismui. Norvegijos baudžiamojo kodekso¹⁴⁷ 48b (c) straipsnyje teismas, skirdamas bausmę bendrovei, įpareigojamas atsižvelgti, ar įmonė galėjo nurodymais, instrukcijomis, apmokymais, kontrole ar kitomis priemonėmis užkirsti kelią nusikalstamos veikos padarymui¹⁴⁸.

Kartu JAV organizacinė kultūra reikšminga ir sprendžiant juridinio asmens patraukimo baudžiamajon atsakomybėn klausimą. Šiuo aspektu svarbūs „nebaudžiamieji“ susitarimai (angl. *non-prosecution agreements*) tarp kaltinimą palaikančios šalies ir korporacijos, kurie, iš esmės padeda įmonei išvengti realios baudžiamosios atsakomybės. Šie susitarimai paprastai susideda iš įpareigojimų sumokėti piniginę baudą bei padaryti pakeitimus ir reformas korporacijos valdymo režime¹⁴⁹. Be to, McNulty Memorandume¹⁵⁰ yra išdėstyti specialūs juridinio asmens baudžiamojo persekiojimo principai, kuriais turi vadovautis prokurorai, sprenddami klausimą, ar iškelti kaltinimus korporacijai. Pavyzdžiui, prokurorai turi atsižvelgti į įstatymų pažeidimų plitimą korporacijoje (angl. *„the pervasiveness of wrongdoing within a corporation“*), o būtent, ar korporacijos organizacinė kultūra, už kurią atsakingi valdymo organai, trukdė ar nebyliai skatino kriminalinį elgesį¹⁵¹. Taip pat prokurorai turi įvertinti, ar korporacijoje egzistavo ir buvo pakankamos įstatymų laikymosi programos (angl. *„the existence and adequacy of the corporation’s compliance program“*), kurios, beje, turi būti realiai įgyvendinamos ir vykdomos, o ne tik egzistuoti „popieriuje“¹⁵². Suomijoje bendrovė taip pat turi galimybę išvengti baudžiamojo persekiojimo ir nubaudo. Pavyzdžiui, Suomijos baudžiamojo kodekso¹⁵³ 4 dalyje, nurodyta, kad teismas gali atsisakyti skirti baudą bendrovei, jeigu bausmė yra neracionali, atsižvelgiant į: bendrovės taikytas priemones, kuriomis buvo siekiama užkirsti kelią naujų nusikalstamų veikų darymui, ar kuriomis buvo siekiama neleisti kilti ar ištaisyti iš nusikalstamos veikos kilusius padarinius ir pan.¹⁵⁴

Kaip nurodo E. Ledermann, šis modelis turi keletą privalumų. Visų pirma, šis modelis skatina korporacijas daugiau investuoti ir dėti pastangas į savo darbuotojų ugdymą tinkamai

¹⁴⁷ Criminal Code of the Kingdom of Norway // <http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>, prisijungimo laikas: 2009-08-29.

¹⁴⁸ *Ibid.* Angl. *„whether the enterprise could by guidelines, instruction, training, control or other measures have prevented the offence“*.

¹⁴⁹ Henning Peter J. The Organizational Guidelines: R.I.P.? // 116 Yale Law Journal Pocket Part, 2007, P.312. <http://yalelawjournal.org/2007/03/20/henning.html>, prisijungimo laikas: 2009-08-29.

¹⁵⁰ McNulty Memorandum, 2006 // http://www.usdoj.gov/dag/speeches/2006/mcnulty_memo.pdf, prisijungimo laikas: 2008-08-29.

¹⁵¹ *Ibid.* Angl. *„<...> a corporation is directed by its management and management is responsible for a corporate culture in which criminal conduct is either discouraged or tacitly encouraged“*.

¹⁵² *Ibid.* Angl. *„prosecutors should therefore attempt to determine whether a corporation’s compliance program is merely a „paper program“ or whether it was designed and implemented in an effective manner“*.

¹⁵³ The Penal Code of Finland // <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>, prisijungimo laikas: 2009-08-29.

¹⁵⁴ *Ibid.* Angl. *„The court may waive imposition of a corporate fine also when the punishment is deemed unreasonable, taking into consideration <...> the measure taken by the corporation to prevent new offences, to prevent or remedy the effects of the offence <...>“*.

laikytis įstatymų. Antra, šis modelis palengvina baudžiamąjį persekiojimą vykdančių institucijų darbą, nes nebereikia nustatyti konkretų nusikalstamą veiką padariusį asmenį, kurio veiksmai ir kaltė gali būti perkelti juridiniam asmeniui¹⁵⁵.

Tačiau taip pat reikėtų sutikti su A. A. Robinson pastebėjimais, kad praktikoje gali būti sunku surinkti įrodymus apie įmonės kultūrą, o ypač tiksliai nustatyti nusikalstamos veikos padarymo metu egzistavusią organizacinę kultūrą. Taip pat, šio autoriaus nuomone, neaiškumų gali kilti tais atvejais, kai įmonėje kaip visumoje buvo skatinama įstatymų laikymosi politika, tačiau viename iš įmonės padalinių egzistavo visiškai kitokia praktika¹⁵⁶.

Apibendrinant galima teigti, kad šis juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis šiuo metu yra moderniausias, nes juridinio asmens kaltė nustatoma tiesiogiai, atsižvelgiant į juridinio asmens sprendimų priėmimo struktūrą, tikslus, vyraujančią įmonės požiūrį įstatymų laikymosi atžvilgiu. Kitaip tariant, nustatant kaltę atsižvelgiama, ar bendra juridinio asmens politika buvo nukreipta į įstatymų nesilaikymą, ar į įstatymų nesilaikymą žiūrima aplaidžiai ir tolerantiškai.

III. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos pagal Lietuvos Respublikos baudžiamąjį kodeksą

Prieš pradėdant nagrinėti BK 20 straipsnyje įtvirtintas juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygas, svarbu apibrėžti, kas yra pripažįstama juridiniu asmeniu.

Juridinių asmenų samprata pateikiama Lietuvos Respublikos civilinio kodekso¹⁵⁷ (toliau CK) 2.33 straipsnio 1 dalyje, kurioje nurodyta, jog „juridinis asmuo yra savo pavadinimą turinti įmonė, įstaiga ar organizacija, kuri gali savo vardu įgyti ir turėti teises bei pareigas, būti ieškove ar atsakove teisme“. Siaurai aiškinant šią normą, galima išskirti šiuos juridinio asmens požymius: organizuotumas, identitetas, galėjimas būti ieškovu ar atsakovu teisme bei galėjimas įgyti tam tikras teises ar pareigas, o plačiau aiškinant minėtas nuostatas, galima išskirti ir kitus juridinio asmens požymius: įmonės turto atskirumas nuo jos dalyvių turto, galėjimas savo vardu sudaryti sandorius, savarankiškų tikslų ir interesų turėjimas ir pan.

Be juridinio asmens sampratos ir požymių svarbus ir juridinių asmenų skirstymas. Kitaip tariant, juridinio asmens rūšis yra svarbi aplinkybė, svarstant galimybę patraukti juridinį asmenį baudžiamajon atsakomybėn, nes ne visi juridiniai asmenys gali būti pripažįstami nusikalstamos

¹⁵⁵ Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, 2000, N. 4, P.701.

¹⁵⁶ Robinson A. A. "Corporate Culture" as a basis for the criminal liability of corporations // <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>, P.17, prisijungimo laikas: 2009-08-30.

¹⁵⁷ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas (aktuali redakcija) // Žin., 2000, Nr. 74-2262.

veikos subjektais. BK 20 straipsnio 5 dalyje nurodyta, kad baudžiamojon atsakomybėn negali būti patraukti valstybė, savivaldybės, valstybės ir savivaldybės institucija ar įstaiga bei viešoji tarptautinė organizacija, t. y. viešieji asmenys. Viešąją tarptautinę organizaciją laikoma tarpvalstybinė ar tarpvyriausybine tarptautinė organizacija, pavyzdžiui, NATO, JTO, Europos Taryba ir pan. Tokių tarptautinių organizacijų grupei priskirtinos ir tos organizacijos, kurių veiklos steigimo dokumentuose įtvirtintos privilegijos ir imunitetai nuo valstybės jurisdikcijos, pavyzdžiui, Tarptautinis raudonojo Kryžiaus Komitetas ir pan.¹⁵⁸

CK 2.34 straipsnio 1 dalyje ir 2.50 straipsnio 4 dalyje pateikiamos šios juridinių asmenų rūšys: viešieji ir privatieji juridiniai asmenys, ribotos ir neribotos turtinės atsakomybės įmonės. Be to, minėtuose CK straipsniuose pateikiamos viešųjų ir privačiųjų juridinių asmenų sampratos ir požymiai. Pavyzdžiui, CK 2.34 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad „viešieji juridiniai asmenys yra valstybės ar savivaldybės, jų institucijų arba kitų asmenų, nesiekiančių naudoti sau, įsteigti juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti viešuosius interesus (valstybės ir savivaldybės įmonės, valstybės ir savivaldybės įstaigos, viešosios įstaigos, religinės bendruomenės ir t. t.)“; CK 2.34 straipsnio 3 dalyje nurodyta, jog „privatieji juridiniai asmenys yra juridiniai asmenys, kurių tikslas – tenkinti privačius interesus“. Juridinių asmenų skirstymas į ribotos ir neribotos turtinės atsakomybės įmones iš esmės reikšmės traukiant baudžiamojon atsakomybėn neturi, nes pagal galiojančią CK tiek uždaroji akcinė bendrovė (UAB), tiek individuali įmonė ar ūkinė bendrija yra privatūs juridiniai asmenys bendrąja prasme, vadinasi, gali atsakyti pagal baudžiamuosius įstatymus.

BK 20 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad juridinis asmuo atsako tik už tas nusikalstamas veikas, už kurių padarymą BK Specialiojoje dalyje numatyta juridinio asmens atsakomybė. Kitaip tariant, BK specialiosios dalies straipsnio vienoje iš dalių (pavyzdžiui, BK 137 straipsnio 4 dalis, 182 straipsnio 5 dalis, 200 straipsnio 2 dalis, 300 straipsnio 4 dalis ir t.t.) yra nurodoma, kad už tame straipsnyje numatytą veiką (veikas) atsako ir juridinis asmuo. Taigi BK nustatytas apibrėžtas ir išsamus nusikalstamų veikų, kurių subjektas gali būti juridinis asmuo, sąrašas.

Pažymėtina, kad įstatymų leidėjas nusikalstamų veikų, už kurias baudžiamojon atsakomybėn gali būti traukiamas ir juridinis asmuo, sąrašą plėtė, priimdamas BK pakeitimo ir papildymo įstatymus. Nuo naujojo BK įsigaliojimo, t. y. nuo 2003 m. gegužės 1 d., BK buvo keistas ir (ar) pildytas 19 kartų ir daugiau nei pusė iš minėtų keitimų vienaip ar kitaip įtakoją juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, pavyzdžiui, papildomai nustatyta ir juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė už BK jau numatytų nusikalstamų veikų padarymą, kriminalizuotos naujos veikos, kurių subjektu gali būti ir juridiniai asmenys, padidintas juridiniams asmenims

¹⁵⁸ Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai), Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, P.126.

skiriamos kriminalinės bausmės – baudos – dydis ir pan. Labiausiai juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė išplėsta įstatymų leidėjui priėmus 2005 m. birželio 23 d. Nr. X-272 ir 2006 m. birželio 22 d. Nr. X-711 įstatymus (Žr. Lentelė Nr. 7). Palyginus šiuo metu galiojančią ir nuo 2008 m. birželio 21 d. aktualią BK redakciją su 2000 m. rugsėjo 26 d. priimtu naujuoju BK matyti, kad nusikalstamų veikų, už kurių padarymą baudžiamojon atsakomybėn traukiamas ir juridinis asmuo, sąrašas padidėjo beveik dvigubai, t. y. BK specialiosios dalies straipsnių, įtvirtinančių juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, padaugėjo nuo 53 iki 104 straipsnių (Žr. Lentelė Nr. 6).

Lietuvos BK 20 straipsnio 2 dalyje nustatytos juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos: „juridinis asmuo atsako už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas tik tuo atveju, jeigu nusikalstamą veiką juridinio asmens naudai arba interesais padarė fizinis asmuo, veikęs individualiai arba juridinio asmens vardu, jeigu jis, eidamas vadovaujančias pareigas juridiniame asmenyje, turėjo teisę:

- 1) atstovauti juridiniam asmeniui, arba
- 2) priimti sprendimus juridinio asmens vardu, arba
- 3) kontroliuoti juridinio asmens veiklą“.

Teisus V. Šulija teigdamas, kad juridinio asmens atsakomybė yra išvestinė, t. y. juridinis asmuo laikomas padariusiu nusikalstamą veiką tik tuo atveju, jei ją padarė fizinis asmuo, veikdamas jo naudai arba interesais¹⁵⁹. Kitaip tariant, juridinis asmuo nebus traukiamas baudžiamojon atsakomybėn nenustačius veiką padariusio fizinio asmens. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2007 m. rugpjūčio 31 d. nuosprendyje nurodyta, kad: „*kadangi A. L. pagal LR BK 182 str. 1 d. (dvi nusikalstamos veikos) yra išteisintinas, nes teismas nenustatė jo veiksmuose LR BK 182 str. 1 d. sudėčių, todėl esant tokiai situacijai nebėra vienos iš LR BK 20 str. 2 d. numatytos privalomos sąlygos, kada juridinis asmuo gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn – jei fizinis asmuo padarė nusikalstamą veiką. Todėl teismas daro išvadą, kad UAB „Ikfa ir Ko“, vadovaujantis Lietuvos Respublikos BPK 303 str. 5 d. 1 p. pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 182 str. 1 d. (dvi nusikalstamas veikas) turi būti išteisinta, nes nepadarė veikos turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių*“¹⁶⁰.

Kartu pažymėtina, kad juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė nepašalina fizinio asmens, kuris padarė, organizavo, kurstė ar padėjo padaryti nusikalstamą veiką, baudžiamosios atsakomybės (BK 20 straipsnio 4 dalis). Tokiais atvejais juridinis asmuo ir fizinis asmuo

¹⁵⁹ Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje // Jurisprudencija, 2003, t. 41(33), P.101.

¹⁶⁰ Baudžiamoji byla Nr. 1-599-369/2007.

traukiami baudžiamajon atsakomybèn atskirai, taèiau kiekvienu atveju būtina nurodant, kokį konkretų vaidmenį atliko fizinis asmuo¹⁶¹.

Taigi pagal BK 20 straipsnio 2 dalies nuostatas juridinio asmens baudžiamoji atsakomybè realizuojama, jeigu nustatomos visos šios būtinos sąlygos:

- 1) fizinis asmuo padarè nusikalstamą veiką;
- 2) fizinis asmuo nusikalstamą veiką padarè juridinio asmens naudai arba interesams, veikdamas individualiai ar juridinio asmens vardu;
- 3) toks fizinis asmuo eina tam tikras vadovaujanèias pareigas ir turi teisè atstovauti juridiniam asmeniui arba priimti įmonès vardu sprendimus, kontroliuoti juridinio asmens veiklą¹⁶².

Lietuvoje teismai laikosi šių imperatyvių nuostatų. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismo 2008 m. gegužès 19 d. nuosprendžiu juridinis asmuo – UAB „Skalos statyba“ – pripažintas kaltu pagal BK 20 straipsnio ir 182 straipsnio 2 dalį (2 nusikalstamos veikos epizodai), 20 straipsnio ir 300 straipsnio 2 dalį bei 20 straipsnio ir 222 straipsnio 1 dalį, vadovaujantis BK 63 straipsnio 6 dalimi, paskirtas bausme subendrinus apèmimo ir dalinio sudèjimo būdu, galutinè bausmè juridiniam asmeniui UAB „Skalos statyba“ paskirta bauda 700 MGL (91 000 Lt). Teisèjų kolegija apkaltinamajame nuosprendyje konstatavo, kad *„tiek ikiteisminio tyrimo metu, tiek teismo įrodymų tyrimo metu, buvo nustatytos visos BK 20 str. 2 d. nurodytos sąlygos, kai už fizinio asmens padarytas nusikalstamas veikas turètų atsakyti ir juridinis asmuo. Byloje nustatyta, jog tiek sukèiavimai, tiek dokumentų suklastojimai ir apgaulingas apskaitos tvarkymas buvo padaryti UAB „Skalos statyba“ naudai ir interesais. Tokia išvada daroma atsižvelgiant į tai, kad minètų nusikalstamų veikų pasekoje būtent UAB „Skalos statyba“, kaip juridinis asmuo, neteisètai nesumokèjo į valstybès biudžetą mokesèiù. Byloje taip pat nustatyta, jog aptariamasis nusikalstamas veikas padarè S. K., kuris jù padarymo metu buvo UAB „Skalos statyba“ vadovu ir padarydamas minètas nusikalstamas veikas veikè UAB „Skalos statyba“ vardu. Sprendžiant juridinio asmens atsakomybès klausimą, sutinkamai su BK 20 str. reikalavimais, svarbu nustatyti fizinio asmens ir jo padarytos nusikalstamos veikos (jos padariniù) ryšį su juridiniu asmeniu. BK 20 str. 2 d. sąlygos nustatytos: 1. S. K. sukèiavimai įvykdyti, dokumentų suklastojimai ir apgaulingas apskaitos tvarkymas buvo padaryti UAB „Skalos statyba“ naudai ir interesais, minètų nusikalstamų veikų pasekoje, būtent UAB „Skalos statyba“, kaip juridinis asmuo, neteisètai nesumokèjo į biudžetą mokesèiù. 2. S. K. aptariamasis nusikalstamas veikas padarè būdamas UAB „Skalos statyba“ vadovu ir darydamas minètas nusikalstamas veikas veikè UAB „Skalos statyba“ vardu, nes sutartys su veiklos nevykdanèiomis*

¹⁶¹ Kuodis D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybè // Juristas, 2008, Nr. 6, P.34.

¹⁶² Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai), Teisinès informacijos centras, Vilnius, 2004, P.122-123.

fiktyviomis įmonėmis buvo pasirašytos UAB „Skalos statyba“ vardu, mokesčių deklaracijos teikiamos VMI taip pat juridinio asmens vardu. Taigi, S. K. nusikalstamų veikų ryšys su juridiniu asmeniu yra pakankamas kilti ir juridinio asmens baudžiamajai atsakomybei“¹⁶³.

Kaip matyti, įstatymų leidėjas aptariamo straipsnio 2 dalyje įtvirtina tiesioginės atsakomybės doktrinos modelį. Jau minėta, kad šios doktrinos akcentas yra vadovaujančias pareigas įmonėje einantis asmuo. Taigi tik tokio asmens padaryta nusikalstama veika gali būti pagrindu patraukti įmonę baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 20 straipsnio 2 dalį. Pastebėtina, kad įstatymų leidėjas aiškios vadovaujančio asmens sąvokos nepateikia ir tik nurodo, kad toks asmuo turi teisę atstovauti, priimti sprendimus ar kontroliuoti įmonę. Kaip teisingai nurodo V. Šulija, problemų taikant juridinio asmens baudžiamąją atsakomybę gali kilti dėl to, kad remdamiesi Lietuvos Respublikos įstatymais negalime daryti vienareikšmės išvados, koks asmuo laikytinas „užimančiu juridiniame asmenyje vadovaujančias pareigas“¹⁶⁴. Pavyzdžiui, Akcinių bendrovių įstatymo¹⁶⁵ 37 straipsnyje nurodyta, kad bendrovės vadovas yra vienaasmenis bendrovės valdymo organas, veikiantis bendrovės vardu ir turintis teisę vienvaldiškai sudaryti sandorius; Individualių įmonių įstatymo¹⁶⁶ 7 straipsnyje nurodyta, kad individuali įmonė turi vienasmenį valdymo organą – individualios įmonės vadovą, kuris vienvaldiškai veikia individualios įmonės vardu, jeigu individualios įmonės nuostatai nenustato kitaip, ir atsako už individualios įmonės veiklos organizavimą. Vadinasi, kiekvienu konkrečiu atveju aiškinantis, ar asmuo, padaręs nusikalstamą veiką, gali būti laikomas einančiu vadovaujančias pareigas, reikia atsižvelgti į įmonės rūšį, jos veiklos formą, įmonės steigimo dokumentus bei įmonės vidaus teisės aktus: nuostatus, reglamentus, taisykles ir t.t.

Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro rekomendacijose¹⁶⁷ (toliau – Generalinio prokuroro rekomendacijos) be kitų klausimų gana detaliai aiškinama, kas pripažįstama asmeniu, įmonėje einančiu vadovaujančias pareigas. Pavyzdžiui, Generalinio prokuroro rekomendacijų 6 punkte nurodyta, kad vadovaujančios pareigos reiškia asmens galimybę teikti kitiems juridinio asmens darbuotojams privalomus nurodymus arba galimybę formuoti juridinio asmens ar jo struktūrinės dalies veiklos kryptis. Prie vadovaujančių asmenų pirmiausia priskirtinas juridinio asmens valdymo subjektas – įmonės direktorius, prezidentas arba juridinio asmens valdymo organui atstovaujantis narys, pavyzdžiui, valdybos pirmininkas. Kai juridinis asmuo sudėtingos struktūros įmonė, prie vadovaujančių asmenų gali būti priskirti juridinio asmens skyrių ar

¹⁶³ *Baudžiamoji byla Nr. 1-134/2008.*

¹⁶⁴ Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje // *Jurisprudencija*, 2003, t. 41(33), P.101.

¹⁶⁵ Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas (aktuali redakcija) // *Žin.*, 2000, Nr. 64-1914.

¹⁶⁶ Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas (aktuali redakcija) // *Žin.*, 2003, Nr. 112-4991.

¹⁶⁷ 2004 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-188 „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo patvirtinimo“ // *Žin.*, 2004, Nr. 173-6429.

padalinių vadovai. Todėl kiekvienu atveju būtina tiksliai nustatyti juridinio asmens struktūrą, juridinio asmens valdymo organų hierarchiją, jų tarpusavio teisinius ryšius, funkcijas ir kompetenciją, nes nuo šių aplinkybių priklausys, kaip bus išspręstas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės klausimas. Be to, Generalinio prokuroro rekomendacijų 8–9 punktuose nurodyta, kad: teisė atstovauti juridiniam asmeniui reiškia teisę veikti juridinio asmens vardu teisiniuose santykiuose su trečiaisiais asmenimis; teisė priimti sprendimus juridinio asmens vardu reiškia teisę nuspręsti dėl juridinio asmens veiklos. Kaip nurodo I. Ligeikaitė, teisė priimti sprendimus juridinio asmens vardu reiškia, kad fizinis asmuo, einantis vadovaujamas pareigas juridiniame asmenyje, pagal įstatymo valdymo organo suteiktas teises galėjo priimti sprendimus dėl juridinio asmens organizavimo, subjektiškumo įgyvendinimo, įstatymo numatytų pareigų vykdymo organizavimo ir užtikrinimo. Todėl, autorės nuomone, tai, kad „kokio nors padalinio vadovas turi teisę priimti sprendimus, organizuodamas padalinio veiklą, dar nereiškia, kad jis būtinai bus sutapatinamas su juridiniu asmeniu. <..> turi būti nustatyta, kad jam juridinio asmens valdymo organai šioje srityje yra suteikę pakankamai savarankiškumo ir atsakomybės vykdyti juridinio asmens funkcijas“¹⁶⁸.

Jau minėtų Generalinio prokuroro rekomendacijų 10 punkte nurodyta, kad teisė kontroliuoti juridinio asmens veiklą reiškia teisę prižiūrėti, ar tinkamai vykdoma juridinio asmens veikla, teisė imtis priemonių, jeigu paaiškėja, kad įmonės veikla nėra vykdoma tinkamai arba pakankamai, kad būtų pasiekti maksimalūs veiklos rodikliai. I. Ligeikaitė taip pat pažymi, kad „teisė kontroliuoti juridinį asmenį reiškia tokius jo valdymo priežiūros įgaliojimus, kurie yra užimamų vadovaujamų pareigų pagrindas, pavyzdžiui, vidaus finansų kontrolė, vidaus auditas. <...> Tačiau čia nepatenka ta juridinio asmens veiklos kontrolė, kuri nėra susijusi su galimybe daryti įtaką juridinio asmens valdymui, t. y. įvairi išorinė kontrolė, pavyzdžiui, nepriklausomų auditorių atliekamas patikrinimas“¹⁶⁹.

Taigi, pritartina D. Soloveičiko nuomonei, kad „BK 20 straipsnio 2 dalies nuostatos gali būti taikomos, kai nusikalstamą veiką padaro juridinio asmens administracijos vadovas (direktorius, prezidentas ir pan.), valdybos pirmininkas, stebėtojų tarybos pirmininkas arba net organizacijos narys (akcininkas, narys, pajininkas ir t.t.), jeigu pagal įmonės steigimo dokumentus ir vidaus teisės aktus jis turi teisę veikti jos vardu arba jai atstovauti ir gali būti juridinio asmens atstovas pagal įstatymą <...>, arba kai nusikalstama veika padaroma jų vadybininko, projektų arba atskiro struktūrinio padalinio vadovo, jeigu, vertinant tam tikrus faktus, dokumentus, būtų nustatyta, kad tas asmuo turėjo teisę savarankiškai priimti svarbius

¹⁶⁸ Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos // Jurisprudencija, 2003, t. 45(37), P.53.

¹⁶⁹ *Ibid.*

organizacijos veiklai sprendimus, jai atstovauti arba kontroliuoti jos veiklą¹⁷⁰. Pavyzdžiui, Vilniaus apygardos teismas 2008 m. rugsėjo 1 d. nuosprendžiu juridinį asmenį UAB „Br“ pripažino kaltu pagal BK 182 straipsnio 5 dalį, 183 straipsnio 4 dalį, 300 straipsnio 4 dalį (70 nusikalstamos veikos epizodų), 222 straipsnio 2 dalį ir galutinę subendrintą bausmę paskyrė – 1000 MGL (135 000 Lt) baudą. Teismas apkaltinamajame nuosprendyje pripažino, kad „*M. K., būdama UAB „Br“ direktorė kaip fizinis asmuo veikė UAB „Br“ naudai ir interesais, eidama vadovaujančias pareigas turėjo teisę atstovauti juridiniam asmeniui, priimti sprendimus juridinio asmens vardu bei kontroliuoti juridinio asmens veiklą (Lietuvos Respublikos BK 20 str. 2 d.), buvo vienintelė įmonės akcininkė*“¹⁷¹.

Kita svarbi BK 20 straipsnio 2 dalies taikymo sąlyga – naudos siekimas juridiniam asmeniui arba veikimas juridinio asmens interesais.

„Naudos“ ir „interesų“ sąvokų nereikėtų tapatinti, nes naudos požymis iš esmės tiesiogiai susijęs su materialine nauda, juridinio asmens finansiniu praturtėjimu, tuo tarpu veikimas įmonės interesų labai reiškia kitų, ne materialių, juridinio asmens siekių užtikrinimą.

Neabejotina, kad paprastai nauda gaunama materialine išraiška, pavyzdžiui, didesnis pelnas, pajamos, juridinio asmens vardu gaunama paskola. Taip pat nauda gali būti gaunama kaip daiktai ar turtinės teisės, pavyzdžiui, įmonės vardu įgyta teisė į valstybės biudžeto lėšas, teisė į didesnę nei priklauso draudimo išmoką, pelno bei kitų mokesčių išvengimas ar jų sumažinimas ir pan. D. Soloveičikas išskiria tiesioginę ir netiesioginę naudą ir nurodo, kad „būtų teisinga ir pagrįsta laikyti, jog veika buvo padaryta, siekiant naudos juridiniam asmeniui, jeigu darbuotojo arba atstovo motyvas ir tikslas daryti nusikalstamą veiką būtų susijęs su įmonės veiklos tęstinumu, jos pagerinimu, iš to kylančia tiesiogine arba netiesiogine nauda juridiniam asmeniui“¹⁷². Pavyzdžiui, Vilkaviškio rajono apylinkės teismo 2005 m. lapkričio 8 d. nuosprendžiu juridinis asmuo UAB „Suvalkijos verslas“ nuteistas už tai, kad „*G. G. dirbdama UAB „Suvalkijos verslas“ direktorės pareigose, jį atstovaudama, turėdama teisę priminėti jo vardu sprendimus, pasinaudojo padarytos vagystės iš UAB „Suvalkijos verslas“ faktu, kurios metu, kaip nustatyta ikiteisminiu tyrimu iš parduotuvės buvo pagrobta įvairių prekių už 1813,65 Lt, veikdama apgaule ir siekdama UAB „Suvalkijos verslas“ naudai gauti didesnę nei priklauso draudimo išmoką dėl įvykdytos vagystės, tyčia suklastojo tikrą dokumentą - iš parduotuvės pagrobtų prekių sąrašą, į jį tyčia melagingai įrašydama žinomai nepagrobtų iš parduotuvės prekių už 2702,56 Lt ir šį suklastotą dokumentą patvirtinusi savo parašu tyčia, kaip tikrą, panaudojo oficialiai pateikusi vagystę tiriantiems policijos pareigūnams bei draudiminių*

¹⁷⁰ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // Vilnius, Justitia, 2006, P.132.

¹⁷¹ Baudžiamoji byla Nr. 1-22-9/2008.

¹⁷² Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // Vilnius, Justitia, 2006, P.69.

įvykį tiriantiems AB „Lietuvos draudimas“ Marijampolės nuostolių sureguliuavimo centro atstovams, apgaule UAB „Suvalkijos verslas“ naudai įgijo svetimą AB „Lietuvos draudimas“ turtą - 510 Lt didesnę draudimo išmoką¹⁷³.

Tačiau tam tikrais atvejais galimas ir nematerialios naudos siekimas, kai veikiama bendram įmonės interesų labui, pavyzdžiui, juridinio asmens interesai pripažintini tais atvejais, kai juridinis asmuo gauna užsakymą, laimi viešųjų pirkimų konkursą, pripažįstamas patikimu klientu ir pan. I. Ligeikaitė pažymi, kad „interesas yra tai, kas konkrečiam juridiniam asmeniui yra svarbu, kas tiesiogiai susiję su jo veikla, tikslais ir padėtimi rinkoje, visuomenėje, tai, kas padės sėkmingai funkcionuoti ir siekti tikslų (pvz. dominuojančios pozicijos atitinkamoje rinkoje užėmimas, užsakymų gavimas). Interesas egzistuoja tol, kol jis negali būti įkainotas pinigais. Nuo to momento, kai interesas gali būti įvertintas pinigais ir sudaryti juridinio asmens turto dalį, jis tampa nauda“¹⁷⁴. Vilniaus miesto 2-ojo apylinkės teismo 2007 m. rugpjūčio 31 d. nuosprendžiu UAB „Ikfa ir Ko“ kaip juridinis asmuo, pagal Lietuvos Respublikos BK 300 straipsnio 1 dalį išteisintas, nes nepadarė veikos turinčios nusikaltimo ar baudžiamojo nusižengimo požymių. Pirmosios instancijos teismas nuosprendyje konstatavo, kad „nagrinėjamoje byloje nebuvo surinkta duomenų įrodančių, jog A. L., kaip UAB „IKfa ir Ko“ direktorius, pasirašydamas V. R. jam pateiktą UAB „Jorsitus“ atliktų darbų aktą, t. y. žinomai netikrą dokumentą ir jį perduodamas buhalterei, veikė UAB „Ikfa ir Ko“ naudai ar interesams. Bylos nagrinėjimo metu neginčijamai nustatyta, kad A. L. vadovaujama bendrovė nuomojo patalpas ir šios patalpos buvo remontuojamos. Tai, kad remontas buvo realiai vykdomas, be kaltinamojo tai patvirtina liudytojo V. R. parodymai bei ikiteisminio tyrimo metu apklausto liudytojo J. G. parodymai (šis asmuo kartu su kitais darbininkais remontavo šias patalpas). Teisme nebuvo paneigti kaltinamojo A. L. parodymai, jog bendrovės patalpų remontas kainavo 9733.37 Lt, t. y. būtent tiek, tokiai sumai ir buvo išrašyta UAB „Jorsitus“ PVM sąskaita faktūra. Kitaip tariant remontas buvo padarytas ir už jį reikėjo sumokėti. Tai, kad A. L. UAB „Ikfa ir Ko“ buhalterei perdavė UAB „Jorsitus“ atliktų darbų aktą šiai bendrovei nebuvo jokios naudos ar intereso, nes šis dokumentas nesusijęs su PVM susigrąžinimu ar nesumokėtu pelno mokesčiu“¹⁷⁵.

Visgi atkreiptinas dėmesys į tai, kad įstatymų leidėjas juridinio asmens patraukimą baudžiamajon atsakomybės nesieja su aplinkybėmis, ar įmonė realiai tokią naudą gavo ar negavo, ar padaryta nusikalstama veika įmonei užtikrino ar neužtikrino norimo rezultato. Tai matyti ir iš Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamos praktikos. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2005 m. lapkričio 29 d. nutartyje gana detalai analizavo BK 20 straipsnio nuostatas, o būtent dėl asmens veikimo

¹⁷³ Baudžiamoji byla 1-96-91/2005.

¹⁷⁴ Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos // Jurisprudencija, 2003, t. 45(37), P.53.

¹⁷⁵ Baudžiamoji byla Nr. 1-599-369/2007.

įmonės naudai ir interesais. Kasacinės instancijos teismas nutartyje pažymėjo, kad „byloje nustatyta, kad A. S. tuo metu laikinai ėjo AB „Spauda“ generalinio direktoriaus pareigas, todėl jis turėjo teisę priimti sprendimus juridinio asmens vardu, atstovauti juridinį asmenį bei kontroliuoti jo veiklą. Sąskaitų–faktūrų suklastojimas buvo padarytas veikiant juridinio asmens AB „Spauda“ naudai ir interesais. Kasaciniame skunde pateikiami argumentai, jog pagal ATPK 214¹⁰ straipsnį atsakomybė už nelegalios programinės įrangos naudojimą juridiniam asmeniui nenumatyta, todėl negalėjo būti veikiamas juridinio asmens naudai ir interesais siekiant išvengti šios atsakomybės. Šiuo teiginiu neteisingai aiškinama BK 20 straipsnio dispozicija. BK 20 straipsnio 2 dalis nereikalauja, jog fizinio asmens neteisėtais veiksmais būtų sukuriama juridiniam asmeniui konkreti materialinė, moralinė nauda, išvengiama nuostolių ar patenkinamas interesas. Naudos ar intereso siekimas juridiniam asmeniui yra veikos motyvas bei tikslas, tačiau nebūtinai jis turi būti įvykdytas ar vykdytinas. Šiuo atveju, juridinio asmens atsakomybei atsirasti reikšminga tai, kad A. S. ir V. A. veikė bendrovės interesais siekdami išvengti sankcijų dėl nelegalios programinės įrangos naudojimo ir kvalifikavimui neturi reikšmės, kokio dydžio šios sankcijos ir ar iš viso įmonei dėl minėtos veiklos jos galėjo būti taikomos“¹⁷⁶.

BK 20 straipsnio 3 dalyje nurodyta, kad juridinis asmuo gali atsakyti už nusikalstamas veikas ir tuo atveju, jeigu jas juridinio asmens naudai padarė juridinio asmens darbuotojas ar įgaliotas atstovas dėl šio straipsnio 2 dalyje nurodyto asmens nepakankamos priežiūros arba kontrolės. Kaip matyti įstatymų leidėjas aptariamo straipsnio 3 dalyje įtvirtina įmonių netiesioginės baudžiamosios atsakomybės realizavimo modelį, kurio taikymui esminę reikšmę turi egzistuojantys darbo arba atstovavimo santykiai tarp įmonės ir konkretaus fizinio asmens. Taip pat svarbu pažymėti, kad aptariamo straipsnio 3 dalyje įtvirtintas šiuolaikinės netiesioginės atsakomybės realizavimo modelis, kurio taikymui būtinos dar dvi sąlygos: naudos įmonei siekimas, ir nepakankama darbuotojų arba atstovų veiksmų priežiūra.

Taigi sistemiškai aiškinant minėtas nuostatas, galima teigti, kad BK 20 straipsnio 3 dalis bus taikoma tik tuo atveju, kai:

- 1) nusikalstamą veiką padarė įmonės darbuotojas ar įgaliotas atstovas;
- 2) tokia nusikalstama veika padaroma įmonės naudai;
- 3) nusikalstama veika yra nepakankamos įmonės valdymo organų taikomos priežiūros arba kontrolės padarinys.

Paprastai darbo teisinių santykių atsiradimą patvirtina rašytinės formos šalių sudaryta darbo sutartis, todėl pagal Lietuvos Respublikos darbo kodekso¹⁷⁷ (toliau DK) 15 straipsnį

¹⁷⁶ Baudžiamoji byla Nr. 2K-500/2005.

¹⁷⁷ Lietuvos Respublikos darbo kodeksas (aktuali redakcija) // Žin., 2002, Nr. 64-2569.

darbuotoju yra pripažįstamas fizinis asmuo, turintis darbinį teisnumą ir veiksnumą, dirbantis pagal darbo sutartį už atlyginimą. Visgi reikia pažymėti, kad darbo teisėje darbo santykių buvimas gali būti konstatuojamas net ir tais atvejais, kai tokia sutartis nėra sudaryta. Sistemiskai aiškinant DK 95 straipsnio nuostatas laikoma, kad darbo santykiai atsiranda, kai šalys sulygsta dėl būtinųjų sutarties sąlygų: darbuotojo darbovietės (įmonės, įstaigos, organizacijos, struktūrinio padalinio ir kt.) ir darbo funkcijų, t. y. dėl tam tikros profesijos, specialybės, kvalifikacijos darbo arba tam tikrų pareigų. Tuo tarpu atstovavimo santykiai grindžiami civilinės teisės ir CK nuostatomis. Pavyzdžiui, atstovavimo teisiniai santykiai gali atsirasti įgaliojimo¹⁷⁸, pavedimo sutarties¹⁷⁹, prokūros¹⁸⁰ ar kt. pagrindu. Svarbu pažymėti, kad šiuo atveju atstovavimo santykiai yra išimtinai sutartiniai, t. y. grįsti tarp juridinio asmens (atstovaujamojo) ir jo atstovo pasirašyta vienokio ar kitokio pobūdžio atstovavimo sutartimi. Pažymėtina, kad kiti autoriai, pavyzdžiui E. Sinkevičius, nurodo, kad net ir nenustačius atstovavimo pagal civilinės teisės normas, galima patraukti įmonę baudžiamojon atsakomybėn, jeigu yra šių kriterijų visuma: pirma, ar fizinis asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, iš tikrųjų veikė kaip juridinio asmens atstovas ar darbuotojas, t. y. neieškant rašytinio dokumento, o nustačius socialinį žmogaus ir juridinio asmens ryšį; antra, ar fizinis asmuo, darydamas nusikalstamą veiką, įgyvendino juridinio asmens funkcijas¹⁸¹.

Taigi, taikant BK 20 straipsnio 3 dalį svarbu nustatyti, jog įmonės darbuotojas arba atstovas, darydami nusikalstamą veiką, veikė pagal savo kompetenciją, t. y. atliko savo darbo funkciją ar konkretų pavedimą. Kaip teisingai nurodo D. Soloveičikas, „įmonei negali būti taikoma aptariamoms formoms atsakomybė, jeigu veiką padarė darbuotojas arba atstovas veikdamas „savo nuožiūra“, aiškiai viršydamas jam suteiktus įgaliojimus ir įmonei negalint objektyviai užtikrinti didesnės jo veiksmų kontrolės“¹⁸².

Kita būtina aptariamo straipsnio 3 dalies taikymo sąlyga – naudos siekimas juridiniam asmeniui, įmonės darbuotojui ar atstovui darant nusikalstamą veiką – jau buvo aptarta analizuojant BK 20 straipsnio 2 dalies nuostatas. Svarbu atkreipti dėmesį į tai, kad šiuo atveju įstatymų leidėjas juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės taikymą sieja tik su materialios naudos siekimu, kai tuo tarpu BK 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtintos dvi alternatyvos: naudos siekimas įmonei arba veikimas juridinio asmens interesais.

¹⁷⁸ Įgaliojimu laikomas rašytinis dokumentas, asmens (įgaliotojo) duodamas kitam asmeniui (įgaliotiniui) atstovauti įgaliotojui nustatant ir palaikant santykius su trečiaisiais asmenimis (2.137 straipsnis).

¹⁷⁹ Pavedimo sutartimi viena šalis (įgaliotinis) įsipareigoja kitos šalies (įgaliotojo) vardu ir lėšomis atlikti tam tikrus teisinius veiksmus su trečiaisiais asmenimis (6.756 straipsnis).

¹⁸⁰ Prokūra yra įgaliojimas, kuriuo juridinis asmuo (verslininkas) suteikia teisę savo darbuotojui ar kitam asmeniui atstovaujamojo vardu ir dėl jo interesų atlikti visus teisinius veiksmus, susijusius su juridinio asmens (verslininko) verslu (2.176 straipsnis).

¹⁸¹ Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problemos // Teisė, 2000, Nr. 36, P.99.

¹⁸² Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo Lietuvoje perspektyvos // Teisės problemos, 2003, Nr. 4, P.68.

Trečia minėta ir BK 20 straipsnio 3 dalies taikymui būtina sąlyga – nepakankama šio straipsnio 2 dalyje numatytų įmonės valdymo organų taikoma priežiūra arba kontrolė. Kitaip tariant, įmonės darbuotojo ar įgalioto atstovo padaryta nusikalstama veika yra nepakankamos jo veiklos priežiūros ar kontrolės padariny, tiesiogiai atsiradęs dėl to, kad vadovaujančias pareigas einantis asmuo neatliko arba netinkamai atliko jam pavestas priežiūros ar kontrolės funkcijas. Nepakankama priežiūra ar kontrolė gali pasireikšti tuo, kad darbuotojas ar įgaliotas asmuo nesupažindintas su privalomais žinoti teisės aktais, juridinio asmens nustatytais veiklos ir (ar) vidaus tvarkos taisyklėmis arba instrukcijomis ir pan.

Šiuo atveju, traukiant juridinį asmenį baudžiamojon atsakomybėn, svarbu atsakyti į keletą esminių klausimų: ar įmonėje egzistuoja darbuotojų ir jos atstovų kontrolės ir (ar) priežiūros sistema? ar minėta sistema yra realiai veikianti? ar ji nuosekliai įgyvendinama ir pakankama ar tik deklaratyvi? Atkreiptinas dėmesys į tai, kad nors įstatymų leidėjas juridinio asmens darbuotojo ar įgalioto atstovo priežiūros ar kontrolės, jos intensyvumo iš esmės nediferencijuoja, tačiau sistemiškai bei lingvistiškai aiškinant BK 20 straipsnio 3 dalies nuostatas, galima teigti, kad baudžiamąją atsakomybę juridiniam asmeniui užtraukia tik akivaizdžiai nepakankama priežiūra ar kontrolė¹⁸³. Kitaip tariant, baudžiamoji atsakomybė juridiniam asmeniui turėtų kilti tik kai nebus abejonių dėl kontrolės ar priežiūros nepakankamumo. Kaip nurodo D. Soloveičikas, „tam turi būti nuodugniai tiriami „įtariamojo“ juridinio asmens veiklos vidaus dokumentai, verslo praktika, įmonėje nustatyta subordinacija, darbuotojų arba atstovų kompetencija ir funkcijos. Todėl organizacijos, kurios tinkamai įgyvendina tam tikrų standartų, užtikrinančių darbuotojų ir atstovų stebėseną, programas, neturėtų būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn taikant *respondeat superior* modelį“¹⁸⁴.

Pavyzdžiui, Panevėžio apygardos teismo 2008 m. gruodžio 2 d. nuosprendžiu panaikinta pirmosios instancijos teismo išteisinamojo nuosprendžio dalis ir E. L. pripažintas kaltu pagal BK 270 straipsnio 2 dalį ir nubaustas 80 MGL (10400 Lt) bauda, o UAB „Laugina“ pripažinta kalta pagal BK 270 straipsnio 2 dalį ir nubausta 500 MGL (60500 Lt) bauda. Apeliacinės instancijos teismas pripažino, „kad „UAB „Laugina“ per savo vadovo E. L., turinčio teisę priimti sprendimus už šį juridinį asmenį, ir veikusio UAB „Laugina“ interesais (vykdant pareigą sutvarkyti mazuto rezervuarus), neteisėtus veiksmus – davusio nurodymus UAB „Laugina“ darbuotojams, pažeidžiant norminių aktų reikalavimus, sutvarkyti ir išvežti dviejų mazuto rezervuarų likusias dalis su naftos produktais, o vykdant šiuos nurodymus įmonės darbuotojams išvežus ir išpylus 4,4 t mazuto ir 60 t statybinio laužo, užteršto mazutu, į UAB „Minties jėga“

¹⁸³ Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai), Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004, P.125.

¹⁸⁴ Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // Vilnius, Justitia, 2006, P.114.

*priklausančią teritoriją – padarė gyvūnijai, augmenijai ir aplinkai didelės žalos*¹⁸⁵. Tuo tarpu Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Baudžiamųjų bylų skyriaus teisėjų kolegija 2009 m. gegužės 19 d. nutartimi panaikino apeliacinės instancijos teismo nuosprendį ir perdavė bylą iš naujo nagrinėti apeliacine tvarka. Kasacinės instancijos teismas pažymėjo, kad *„kaltinimai šiems asmenims – fiziniam ir juridiniam – susiję, tačiau visais atvejais, aprašant pripažintos įrodyta nusikalstamos veikos aplinkybes, būtina nurodyti nusikalstamą veiką padariusį asmenį, o po to atskleisti šios veikos turinį. Iš bylos duomenų matyti, kad UAB „Laugina“ pateiktame kaltinime suformuluota, jog ši bendrovė pažeidė aplinkos apsaugos taisykles ir patraukta baudžiamojon atsakomybėn pagal BK 270 straipsnio 2 dalį už jai vadovavusio bei jos veiklą kontroliavusio generalinio direktoriaus E. L. padarytą nusikalstamą veiką <...>. Spręsdamas E. L. ir UAB „Laugina“ kaltės ir baudžiamosios atsakomybės klausimus teismas nepateikė motyvuotų išvadų dėl E. L. inkriminuotų veiksmų – nurodymų davimo ikiteisminio tyrimo metu nenustatytiems UAB „Laugina“ darbuotojams sutvarkyti ir išvežti iš mazuto rezervuarų likusią naftos produktų dalį. <...> Apeliacinės instancijos teismas apkaltinamajame nuosprendyje išdėstydamas pripažintos įrodyta nusikalstamos veikos aplinkybes, neįvardijo juridinio asmens (UAB „Laugina“) ir nenurodė faktinių aplinkybių, pagal BK 20 straipsnio nuostatas apibrėžiančių juridinio asmens atsakomybę, taip pat – ir atitinkamų kaltinime pateiktų dalies svarbių nusikalstamos veikos aplinkybių. Šiuo aspektu dėl juridinio asmens atsakomybės, atsižvelgiant į minėtas BK 20 straipsnio nuostatas, nuosprendyje iš esmės nepateikti ir motyvai, pagrindžiantys UAB „Laugina“ nuteisimą*¹⁸⁶. Taip pat kasacinės instancijos teismas minėtoje nutartyje atkreipė dėmesį į tai, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė gali kilti ir pagal BK 20 straipsnio 2 dalį, ir pagal 3 dalį. Taigi, kaip matyti iš nutartyje išdėstytų motyvų, kasacinės instancijos teismas netiesiogiai kelia klausimą, ar šioje byloje įmonė neturėtų būti traukiama baudžiamojon atsakomybėn taikant netiesioginės atsakomybės modelį, t. y. taikant BK 20 straipsnio 3 dalį. Vadinas šioje byloje svarbu atskleisti jos vadovo ir darbuotojų kompetenciją bei funkcijas, taip pat nustatyti, ar fizinis asmuo veikė juridinio asmens naudai, ar įmonėje egzistavo kontrolės ir priežiūros sistema. Galiausiai turėtų būti atsakyta, kas lėmė nusikalstamos veikos padarymą: ar ydinga įmonės veiklos praktika, ar nepakankama kontrolė, ar tik fizinio asmens veikimas savo nuožiūra.

Apibendrinant galima teigti, kad Lietuvos BK įtvirtintos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos yra realizuojamos iš esmės tiesiogiai taikant tik juridinių asmenų netiesioginės atsakomybės ir tiesioginės atsakomybės modelius. Tuo tarpu moderniausias

¹⁸⁵ Baudžiamoji byla Nr. 1A-515-511/2008.

¹⁸⁶ Baudžiamoji byla Nr. 2K-156/2009.

juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės modelis – organizacinė kultūra – Lietuvos baudžiamajame įstatyme vis dar nėra reglamentuotas.

Deja, tenka pažymėti, kad nepaisant to, jog juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė Lietuvoje jau taikoma ne vienerius metus, vis dar kyla abejonių dėl šio instituto pritaikomumo ar net konstitucingumo. 2009 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas (sujungus šešiolika bendrosios kompetencijos teismų prašymų ir Seimo narių grupės prašymą) priėmė nutarimą dėl BK 20 straipsnio nuostatų, įtvirtinančių juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę, ir 43 straipsnio 4 dalies, kurioje įtvirtintos kai kurios bausmių skyrimo juridiniams asmenims taisyklės, konstitucingumo. Minėtame nutarime pažymėta, kad *„juridinio asmens, kaip nusikalstamos veikos subjekto, specifika (tai, kad jis teisinių santykių dalyvis yra per jo vardu veikiančius fizinius asmenis) lemia kai kurių baudžiamosios teisės institutų taikymo juridiniams asmenims ypatumus. Ta specifika lemia ir juridinio asmens kaltės specifiškumą. Juridinio asmens kaltė sietina su fizinio asmens, veikiančio juridinio asmens naudai ar jo interesais, kalte. BK 20 straipsnio 1, 2, 3 dalyse nustatytas teisinis reguliavimas, pagal kurį juridinio asmens atsakomybė siejama su fizinio asmens padaryta nusikalstama veika, nereiškia, kad juridinio asmens kaltumas neturi būti įrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Todėl toks teisinis reguliavimas negali būti vertinamas kaip pažeidžiantis iš Konstitucijos 31 straipsnio kylančius nekaltumo prezumpcijos, teisės į teisingą bylos išnagrinėjimą imperatyvus“*. Aiškindamas Konstitucijos 31 straipsnio 5 dalyje įtvirtintą konstitucinį principą Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas pažymėjo, kad *„principas non bis in idem reiškia draudimą tą patį asmenį už tą pačią nusikalstamą veiką bausti antrą kartą, tačiau šis konstitucinis principas nepaneigia galimybės už tą pačią nusikalstamą veiką baudžiamojon atsakomybėn patraukti du ar daugiau asmenų, kurių kaltė įrodyta. Traukiant baudžiamojon atsakomybėn už tam tikrus požymius turinčio fizinio asmens padarytą nusikalstamą veiką tą veiką padariusį fizinį asmenį ir juridinį asmenį, kuris pripažįstamas kaltu dėl to, kad tas fizinis asmuo jo naudai (ar interesais) padarė nusikalstamą veiką, baudžiamojon atsakomybėn, nepažeidžiant konstitucinio principo non bis in idem, už vieną veiką yra traukiami skirtingi subjektai: fizinis asmuo ir juridinis asmuo“*. Spręsdamas dėl BK 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija) atitikties konstituciniam visų asmenų lygybės įstatymui principui Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavo, kad ginčijamoje BK normoje išvardytų viešųjų juridinių asmenų: valstybės, savivaldybės, valstybės ir savivaldybės institucijos ir įstaigos bei tarptautinės viešosios organizacijos teisinė padėtis, palyginti su kitų viešųjų juridinių asmenų teisine padėtimi, yra skirtinga. Esama tokio pobūdžio ir tokio dydžio šių viešųjų

juridinių asmenų skirtumą, kad nevienodas jų traktavimas tuo aspektu, kad vieni jų gali būti, o kiti negali būti traukiami baudžiamojon atsakomybėn, yra objektyviai pateisinamas¹⁸⁷.

Be to, apžvelgus Lietuvos teismų praktiką 2005-2007 m. laikotarpiu, matyti, kad nors nuteistų juridinių asmenų skaičius sąlyginai didėja, pavyzdžiui, 2005 m. teismų nuteistų juridinių asmenų buvo 22, o 2007 m. – jau 37 (Žr. Lentelė Nr. 2), tačiau, deja, tenka pažymėti, jog šis skaičius tesudaro 3,8 proc. visų per 2007 m. nuteistų fizinių asmenų¹⁸⁸. Kartu reikia atkreipti dėmesį į tai, kad nors 2008 m. nuteistų juridinių asmenų skaičius išaugo iki 56, tačiau iš esmės juridiniai asmenys traukiami baudžiamojon atsakomybėn ir nuteisiami tik pagal 9 skirtingus BK specialiosios dalies straipsnius (Žr. Lentelė Nr. 4), kai tuo tarpu šiuo metu galiojančioje BK redakcijoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė numatyta 104 straipsniuose. Tokia Lietuvos teismų praktika rodo, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė vis dar nėra plačiai taikomas institutas mūsų valstybėje, o juridiniai asmenys teismų praktikoje nuteisiami paprastai tik už tokius tradicinius nusikaltimus, kaip sukčiavimą (BK 182 straipsnis), apgaulingą apskaitos tvarkymą (BK 222 straipsnis) ir dokumento suklastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu (BK 300 straipsnis)¹⁸⁹.

¹⁸⁷ 2009 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., Nr. 69-2798.

¹⁸⁸ Žr. Diagrama Nr. 3.

¹⁸⁹ Žr. Diagrama Nr. 5.

Išvados

1. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės teisiniai aspektai užsienio valstybių baudžiamosios teisės doktrinoje pradėti nagrinėti dar XIX amžiaus viduryje, o istoriškai juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė kildinama iš bendrosios teisės sistemos valstybių (Didžioji Britanija, JAV, Kanada, Australija) teismų praktikoje suformuluotų precedentų.
2. Klasikinė juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrina – netiesioginės atsakomybės (angl. *vicarious liability*), pagal kurią juridinis asmuo traukiamas baudžiamojon atsakomybėn atsako už bet kurio savo darbuotojo ar atstovo padarytą nusikalstamą veiką, jeigu šis veikė pagal savo kompetenciją ir juridinio asmens naudai.
3. Tiesioginės atsakomybės (angl. *direct liability*) bei identifikavimo (angl. *identification*) doktrinų taikymas sukonzentruotas tik į tokią nusikalstamą veiką, kurią padarė arba aukštas įmonę reprezentuojantis atstovas arba asmuo, turintis sprendimų priėmimo teisę, formuojant korporacijos politiką.
4. Korporacijos kultūros (angl. *corporate culture*) modelis šiuo metu yra moderniausias, nes juridinio asmens kaltė nustatoma tiesiogiai, atsižvelgiant į juridinio asmens sprendimų priėmimo struktūrą, tikslus, vyraujančią įmonės požiūrį įstatymų laikymosi atžvilgiu. Kitaip tariant, nustatant juridinio asmens kaltę atsižvelgiama, ar bendra įmonės politika buvo nukreipta į įstatymų nesilaikymą, ar į toki įstatymų nesilaikymą įmonėje žiūrima aplaidžiai ir tolerantiškai.
5. Lietuvos BK įtvirtintos juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės sąlygos yra realizuojamos tiesiogiai taikant juridinių asmenų netiesioginės atsakomybės ir tiesioginės atsakomybės modelius.
6. BK 20 straipsnio 3 dalyje įtvirtintas šiuolaikinės netiesioginės atsakomybės realizavimo modelis, kurio taikymo būtinios sąlygos yra: įmonės darbuotojo ar įgalioto atstovo padaryta nusikalstama veika, naudos įmonei siekimas ir nepakankama darbuotojų arba atstovų veiksmų priežiūra.
7. BK 20 straipsnio 2 dalyje įtvirtinto tiesioginės atsakomybės modelio akcentas – vadovaujančias pareigas įmonėje einančio asmens, kuris turi teisę atstovauti, priimti sprendimus ar kontroliuoti įmonę, padaryta nusikalstama veika.
8. Nepaisant to, jog juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė Lietuvoje jau taikoma ne vienerius metus, vis dar kyla abejonių dėl šio instituto pritaikomumo ar net konstitucingumo.

9. Lietuvos teismų praktika rodo, kad juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė vis dar nėra plačiai taikomas institutas mūsų valstybėje, o juridiniai asmenys teismų praktikoje nuteisiami paprastai tik už tokius tradicinius nusikaltimus, kaip sukčiavimą (BK 182 straipsnis), apgaulingą apskaitos tvarkymą (BK 222 straipsnis) ir dokumento suklastojimą ar disponavimą suklastotu dokumentu (BK 300 straipsnis).

Santrauka

Raktiniai žodžiai: juridinis asmuo, baudžiamoji atsakomybė, sąlygos, tiesioginė atsakomybė, netiesioginė atsakomybė, organizacinė kultūra.

Bendrosios teisės sistemos valstybėse jau šimtmetį yra pripažįstama juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė. Kontinentinėje Europoje juridinio asmens baudžiamoji atsakomybė iš esmės pradėta taikyti XX amžiaus antroje pusėje. Kita vertus, tarptautiniu lygmeniu svarstyti apie juridinių asmenų baudžiamąją atsakomybę pradėta tik XX amžiaus aštuntame dešimtmetyje.

Lietuvoje juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė iš esmės pradėta taikyti nuo 2003 m. gegužės 1 d., kai įsigaliojo naujasis Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Šio instituto įteisinimas siejamas su Lietuvos tarptautiniais įsipareigojimais bei eurointegracija. Pažymėtina tai, nepaisant to, jog juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė Lietuvoje jau taikoma ne vienerius metus, vis dar kyla abejonų dėl šio instituto pritaikomumo ar net konstitucingumo.

Magistro darbe tiriamas vienas iš esminių juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės elementų – teisinės sąlygos, kai įmonės gali būti traukiamos baudžiamojon atsakomybėn. Tiriant magistro baigiamojo darbo dalyką, buvo remtasi istoriniu, lyginamuoju, loginiu analitiniu bei sisteminės analizės metodais.

Pirmiausia istoriniu aspektu gvildinama juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės instituto evoliucija užsienio valstybėse ir tarptautinėje bei Europos Sąjungos teisėje. Toliau lyginamuoju aspektu analizuojamos pagrindinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo doktrinos, jų raida užsienio valstybių baudžiamojose teisėse bei šių doktrinų pagrindu formuojami juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo modeliai. Kita tiriama sritis – juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės doktrinų pritaikomumas Lietuvos baudžiamuosiuose įstatymuose bei teismų praktikoje, o būtent Lietuvos BK numatytų teisinių sąlygų, kai juridinis asmuo gali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, analizė ir Lietuvos teismų sprendimų apžvalga tokio pobūdžio baudžiamosiose bylose. Galiausiai, darbe pateikiamos išvados. Magistro darbas užbaigiamas literatūros sąrašu ir lentelėmis.

Summary

Conditions of criminal liability of legal persons in the legislation and court practice of Lithuania and other countries

Keywords: legal entity, criminal liability, provisions, vicarious liability, direct liability, corporate culture.

Criminal liability of legal persons has already been applied in the common law countries for over a century. In the continental Europe, criminal liability of legal persons was introduced mainly in the second half of the 20th century. On the other hand, the first considerations of the criminal liability of legal persons on the international level go back only to the last decades of the 20th century.

In Lithuania the institute of criminal liability of legal persons was started to be applied from the 1st of May 2003, when the new Criminal Code of the Republic of Lithuania came into force. The legalization of this institute is linked with Lithuania's international obligations as well as with its integration into the EU. It should be emphasized that although criminal liability of legal persons has been applied for some years in Lithuania, this institute still arises some doubts about its application or even its constitutionality.

The subject matter of the work for the Master's degree is the essential element of the criminal liability of legal persons, particularly the legal provisions regarding the prosecution of corporations. To analyze the subject matter of the work, historical, logical analytic, comparative and systematic analysis methods were used.

In the beginning of the work, the evolution of the institute of criminal liability of legal persons in foreign countries and the EU law is analyzed from historical aspect. Further, the main doctrines of the criminal liability of legal persons, their development in the criminal law of other states, and implementation models of criminal liability of legal persons are examined. Moreover, the work also aims to study the possibility of applying these doctrines in the criminal laws of Lithuania and in the court practice. In particular, the work analyses the legal provisions of the criminal liability of legal persons under the Lithuanian Criminal Code and presents an overview of the Lithuanian court practice in the criminal cases of this nature. At the end of the work, the author presents the conclusions followed by the list of the material used.

Literatūra

I. Norminiai teisės aktai

1. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žin., 1992, Nr. 33-1014.
2. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Žin., 1961, Nr. 18-147.
3. 2002 m. sausio 25 d. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 7¹, 32, 35, 282, 284, 290 straipsnių pakeitimo, kodekso papildymo 11¹, 22¹, 32¹, 302¹ straipsniais ir 319, 320 straipsnių pripažinimo netekusiais galios įstatymas.
4. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. Žin., 2000, Nr. 89-2741.
5. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Žin., 2002, Nr. 15-555.
6. Lietuvos Respublikos darbo kodekso patvirtinimo, įsigaliojimo ir įgyvendinimo įstatymas. Žin., 2002, Nr. 64-2569.
7. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas // Žin., 2000, Nr. 64-1914.
8. Lietuvos Respublikos individualių įmonių įstatymas // Žin., 2003, Nr. 112-4991.
9. 2004 m. lapkričio 24 d. Lietuvos Respublikos generalinio prokuroro įsakymas Nr. I-188 „Dėl rekomendacijų dėl baudžiamosios atsakomybės juridiniams asmenims taikymo patvirtinimo“ // Žin., 2004, Nr. 173-6429.
10. Council of Europe, (1978) Resolution (77) 28 on the Contribution of Criminal Law to the Protection of the Environment // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=594976&SecMode=1&DocId=659224&Usage=2>
11. 1988 m. spalio 10 d. Europos Tarybos rekomendacija Nr. R(88)18 „Dėl juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės nustatymo už nusikaltimus, padarytus vykdant ūkinę veiklą“ // <https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=233230&SecMode=1&DocId=698704&Usage=2>
12. 1999 m. sausio 27 d. Europos Tarybos Europos baudžiamosios teisės konvencija prieš korupciją. Žin., 2002, Nr. 23-853.
13. 2000 m. gruodžio 13 d. Jungtinių Tautų konvencija prieš tarptautinį organizuotą nusikalstamumą. Žin., 2002, Nr. 51-1929; 51-1933.
14. 1995 m. liepos 26 d. Europos Sąjungos Konvencijos dėl Europos bendrijų finansinių interesų apsaugos, parengtos vadovaujantis Europos Sąjungos K.3 straipsniu, 1997 m. Antrasis protokolai. Žin., 2004, Nr. 112-4178.

15. 29 May 2000 Council framework decision 2000/383/JHA on increasing protection by criminal penalties and other sanctions against counterfeiting in connection with the introduction of the euro // O.J.L 140, 14 06 2000.
16. 22 July 2003 Council framework decision 2003/568/JHA on combating corruption in the private sector // O.J.L 192, 31 07 2003.
17. 19 July 2002 Council framework decision 2002/629/JHA on combating trafficking in human beings // O.J.L 203, 01 08 2002.
18. 22 December 2003 Council framework decision 2004/68/JHA on combating the sexual exploitation of children and child pornography // O.J.L 013, 20 01 2004.
19. 25 October 2004 Council framework decision 2004/757/JHA on laying down minimum provisions on the constituent elements of criminals acts and penalties in the field of illicit drug trafficking // OL. L 335, 11 11 2004.
20. Australian Criminal Code Act 1995
http://www.austlii.edu.au/au/legis/cth/consol_act/cca1995115/sch1.html
21. Criminal Code of Canada
<http://laws.justice.gc.ca/en/ShowFullDoc/cs/C-46//20090727/en>
22. The Penal Code of Finland
<http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1889/en18890039.pdf>
23. Code Pénal Suisse
http://www.admin.ch/ch/fr/rs/311_0/index.html
24. Criminal Code of French Republic
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
25. La Code Pénal Belge
http://www.juridat.be/cgi_loi/loi_F.pl?cn=1867060801
26. Danish Criminal Code. DJOF Publishing, 2d. ed. 2003.
27. Criminal Code of the Kingdom of Norway
<http://www.legislationline.org/documents/section/criminal-codes>
28. Federal Sentencing Guidelines, chapter 8
<http://www.ussc.gov/2007guid/CHAP8.html>
29. The Corporate Manslaughter Act
http://www.opsi.gov.uk/acts/acts2007/pdf/ukpga_20070019_en.pdf

II. LR Konstitucinio Teismo nutarimas

1. 2009 m. birželio 8 d. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 20 straipsnio 1, 2, 3 dalių (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija), 20 straipsnio 5 dalies (2004 m. liepos 5 d. redakcija), 43 straipsnio 4 dalies (2000 m. rugsėjo 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ // Žin., Nr. 69-2798.

III. Specialioji literatūra

1. Atiyah P. S. Vicarious liability in the Law of Torts // Butterworths, London, 1967.
2. Autorių kolektyvas, Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso komentaras. Bendroji dalis (1-98 straipsniai), Teisinės informacijos centras, Vilnius, 2004.
3. Bajkowski S., Thompson Kimberly R. Corporate Criminal Liability // American Criminal Law Review, Vol. 34, 1997.
4. Belcher A. Imagining How a Company Thinks: What is Corporate Culture? // 11 Deakin Law Review, 2006.
5. Bitinaitė V. Mokomasis anglų-lietuvių kalbų teisės terminų žodynas (3-iasis pataisytas ir papildytas leidimas) // Vilnius: Eugrimas, 2008.
6. Brown L. H. Vicarious Criminal Liability of Corporations for the Acts of Their Employees and Agents // 41 Loy. L. Rev. 279 (1995).
7. Bruno, Bruni G. New Law on „Direct“ Liability of Companies in Italy // (2003) 31 International Business Lawyer.
8. Bucy, Pamela H. Corporate Ethos: A Standart for Imposing Corporate Criminal Liability // 75 Minnesota Law Review, 1991.
9. Clinard M. B. Illegal Corporate Behaviour // New York: Holt, Rinehart and Winston, 1979.
10. Clinard M. B., Yeager P. C. Corporate crime // Collier Macmillian Publishers, 1980.
11. Clough J., Mulhern C. The Prosecution of Corporations // Oxford University Press, Melbourne, Victoria, 2002.
12. Coffee J. C. Corporate Criminal Liability: An Introduction and Comparative Survey // A. Eser, G. Heine, B. Huber (eds), Criminal Responsibility of Legal and Collective Entities, Freiberg i. Br.
13. Colvin E. Corporate Personality and Criminal Liability // Criminal Law Forum, Vol. 6 No. 1 (1995).
14. Dine J., Gobert J. Cases and materials on criminal law. Cambridge University Press, 1993.

15. Field N., Jorg S. Corporate Liability and Manslaughter: should we be going Dutch“ // Criminal Law Review, 1991.
16. Fisse B., Braithwaite J. The Allocation of Responsibility for Corporate Crime: Individualism, Collectivism and Accountability // 11 Sydney Law Review, 1988.
17. French P. A. Collective and Corporate Responsibility // New York, 1984.
18. Gobert J., Punch M. Rethinking Corporate Crime, 2003 (59).
19. Gower L. C. B. Gower's Principles of Modern Company Law // London, Sweet & Maxwell 1992, 5 th ed.
20. Hefendehl R. Corporate Criminal Liability: Model Penal Code Section 2.07 and the Development in Western Legal Systems // [http://wing.buffalo.edu/law/bclc/bcl/articles/4\(1\)hefendehlpdf.pdf](http://wing.buffalo.edu/law/bclc/bcl/articles/4(1)hefendehlpdf.pdf)
21. Henning Peter J. The Organizational Guidelines:R.I.P.? // 116 Yale Law Journal Pocket Part, 2007, <http://yalelawjournal.org/2007/03/20/henning.html>
22. Kendel D., Kyle A. C. Corporate Criminal Liability // 42 American Criminal Law Review, 2005.
23. Khanna V. S. Corporate liability standarts: when should corporations be held criminally liable? // (2000) 37 American Criminal Law Review.
24. Kuodis D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė // Juristas, 2008, Nr. 6.
25. Laufer W. S., Strudler A. Corporate intentioality, desert, and variants of vicarious liability // 37 American Criminal Law Review, 2000.
26. Lederman E. Models for Imposing Corporate Criminal Liability: From Adaptation and Imitation Toward Aggregation and Search for Self-Identity // Buffalo Criminal Law Review, 2000, N 4.
27. Leigh L. H. The Criminal Liability of Corporations in English Law // London: Lowe & Brydone (printers) Ltd., 1969.
28. Ligeikaitė I. Juridinio asmens baudžiamosios atsakomybės sąlygos // Jurisprudencija, 2003, t. 45(37).
29. McNulty Memorandum, 2006 // http://www.usdoj.gov/dag/speeches/2006/mcnulty_memo.pdf
30. Meškys L. Juridinių asmenų administracinė atsakomybė: kaltės nustatymo problemos ir sprendimo būdai // Jurisprudencija, 2006, N. 4(82).
31. Moore J. Corporate Culpability under the Federal Sentencing Guidelines // Arizona Law Review. 199, N. 34.
32. Pieth M., Low A. L., Cullen J. P The OECD Convention on Bribery: A Commentary // <http://www.oecd.org/dataoecd/27/34/39200754.pdf>

33. Png, Cheong-Ann. Corporate liability. A Study in Principles of Attribution // Kluwer Law International, 2001.
34. Riihjärvi M. Corporate Criminal Liability – Finland in de Doelder and Tiedemann (eds) // La Criminalisation du Comportement Collectif, 1996.
35. Robinson A. A. “Corporate Culture” as a basis for the Criminal Liability of Corporations <http://198.170.85.29/Allens-Arthur-Robinson-Corporate-Culture-paper-for-Ruggie-Feb-2008.pdf>
36. Sinkevičius E. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės problemos // Teisė, 2000, Nr. 36.
37. Soloveičikas D. Juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė (lyginamieji aspektai): monografija // Vilnius, Justitia, 2006.
38. Soloveičikas D. Šiuolaikinės juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės realizavimo doktrinos // Teisė, 2003, Nr. 46.
39. Soloveišikas D. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės taikymo Lietuvoje perspektyvos // Teisės problemos, 2003, Nr. 4.
40. Stangl G. Austria: Corporate Criminal Liability (November 2005) // International Financial Law Review, <http://www.iflr.com/Article/1978124/Corporate-criminal-liability.html>
41. Statistikos rinkiniai – Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla // Statistikos departamentas: Vilnius, 2005 m., 2006 m., 2007 m., 2008 m.
42. Sullivan G. R. The Attribution of Culpability to Limited Companies // Cambridge Law Journal, 1996, Vol. 55.
43. Šulija V. Juridinių asmenų baudžiamosios atsakomybės samprata ir taikymo problemos Lietuvoje // Jurisprudencija, 2003, t. 41(33).
44. The Dutch criminal justice system: organisation and operation // www.wodc.nl/onderzoeksdatabase/w00205-the-dutch-criminal-justice-system-organization-and-operation.aspx
45. United States Sentencing Commission, Sourcebook of Federal Sentencing Statistics (11th ed., 2006) // <http://www.ussc.gov>
46. Weissmann A., Ziegler R., McLoughlin L., McFadden J. Reforming Corporate Criminal Liability to Promote Responsible Corporate Behavior // www.nacdl.org/public.nsf/whitecollar/.../Reforming_Liability.pdf
47. Wells C. Corporations and Criminal Responsibility // 2001, 2nd edition, Oxford.
48. Wells C. The Millennium Bug and Corporate Criminal Liability, 1999 // http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/law/elj/jilt/1999_2/wells/

IV. Lietuvos Respublikos teismų praktika

1. *Baudžiamoji byla 1-96-91/2005.*
2. *Baudžiamoji byla Nr. 2K-500/2005.*
3. *Baudžiamoji byla Nr. 1-599-369/2007.*
4. *Baudžiamoji byla Nr. 1-134/2008.*
5. *Baudžiamoji byla Nr. 1-22-9/2008.*
6. *Baudžiamoji byla Nr. 1A-515-511/2008.*
7. *Baudžiamoji byla Nr. 2K-156/2009.*

V. Užsienio valstybių teismų praktika

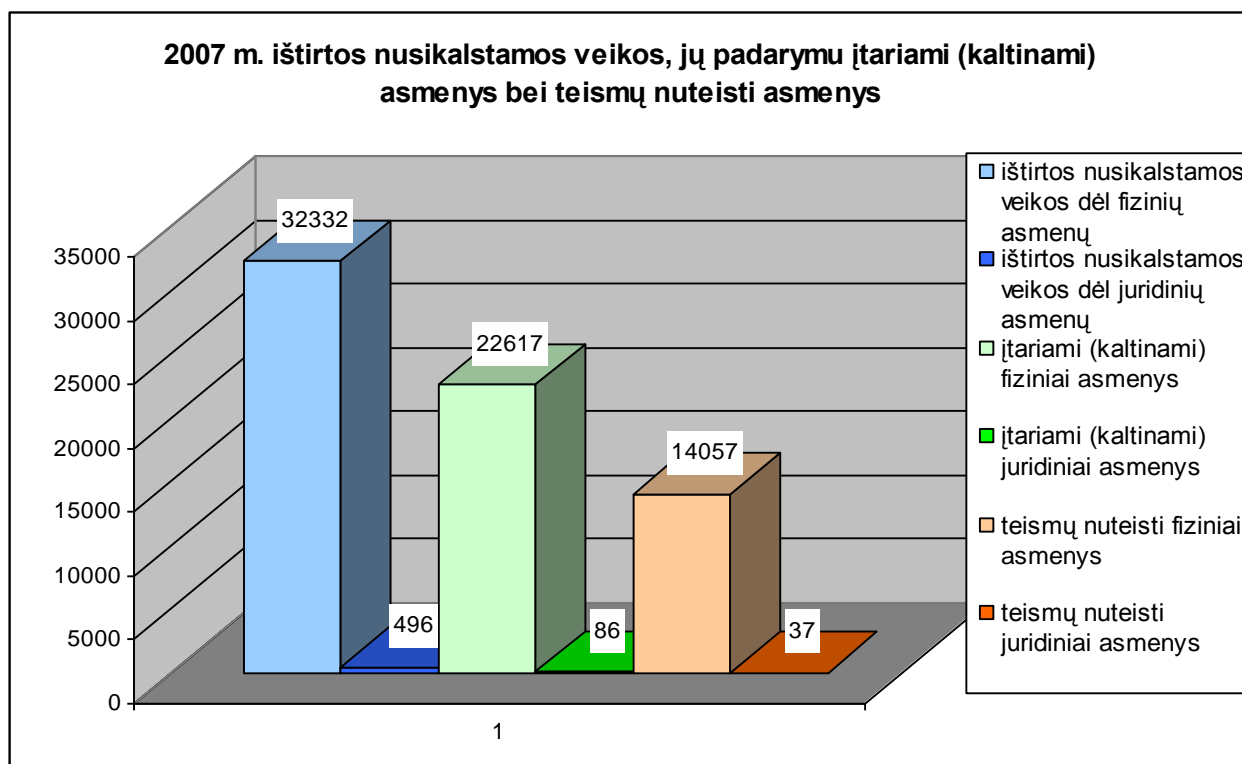
1. Byla *New York Central & Hudson River Railroad Co. v. United States*, 212 U.S. 481 (1909).
2. Byla *Standard Oil Co. of Texas v. United States*, 307 F.2d 120 127 (5th Cir. 1962).
3. Byla *U.S. v. Hilton Hotels Corp.*, 467 F.2d 1000, 1004 (9th Cir. 1972).
4. Byla *H. L. Bolton (Engineering) Co. v. T. J. Graham & Sons Ltd.* (1957) 1QB 172.
5. Byla *Tesco Supermarkets, Ltd. v. Natrass* (1972) A.C.170.
6. Byla *Canadian Dredge & Dock Co. v. The Queen*, (1985) 19 C.C.C.(3d) 1 (S.C.C.).
7. Byla *The Rhone v. The Peter A.B. Widener*, (1993) 1SCR. 497.
8. Byla *Meridian Global Funds Management Asia Ltd. v. Securities Commission* (1995) 2 A.C. 500.
9. Byla *Lennard's Carrying Co Ltd v. Asiatic Petroleum Co Ltd*, (1915) AC 705.

Priedai

Lentelė Nr. 1

Valstybės, kuriose taikoma juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė			Valstybės, kuriose netaikoma juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė
Netiesioginės atsakomybės doktrina	Identifikacijos doktrina	Organizacinė kultūra	
<p>Pagrindinės šios doktrinos taikymo sąlygos yra:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. juridinio asmens darbuotojas ar atstovas padarė nusikalstamą veiką; 2. juridinio asmens darbuotojas ar atstovas veikė neviršydamas jam suteiktus igaliojimus; 3. juridinio asmens darbuotojas ar atstovas veikė juridinio asmens naudai; 4. nusikalstamos veikos padarymą sąlygojo nepakankama kontrolė ar priežiūra. <p>Daugiausia netiesioginės įmonių baudžiamosios atsakomybės modelis taikomas JAV.</p>	<p>Įmonės direktoriai ir aukštieji valdybos pareigūnai yra juridinio asmens "<i>directing mind and will</i>", todėl jų elgesys ir psichinis santykis su nusikalstama veika yra laikomas paties juridinio asmens elgesys ir psichinis santykis.</p> <p>Identifikacijos doktrinos modelis daugiausia taikomas <i>common law teisinės</i> sistemos valstybėse, pavyzdžiui, Anglijoje, Australijoje ir Kanadoje.</p>	<p><i>Corporate culture</i> doktrinos akcentas – asmeninė juridinio asmens kaltė ir tiesioginė baudžiamoji atsakomybė. Organizacinė kultūra yra suprantama kaip:</p> <ul style="list-style-type: none"> – korporacijos politika, procedūros ir požiūris; – netobulas vadovavimas ar priežiūra; – įmonės praktika, kuri toleruoja ar skatina daryti teisės pažeidimus. <p>Organizacinės kultūros modelis yra pripažįstamas ir taikomas Australijoje ir Šveicarijoje.</p>	<p>Valstybės, kuriose visiškai netaikoma juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė: Rusija, Lenkija, Latvija, Bulgarija, Liuksemburgas.</p> <p>Valstybės, kuriose nors ir nepripažįstama juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė, tačiau už tam tikras nusikalstamas veikas taikomos administracinės sankcijos: Vokietija, Graikija, Vengrija, Švedija.</p>

	Nusikalstamos veikos			Nusikaltimai			Baudžiamieji nusižengimai		
	2005	2006	2007	2005	2006	2007	2005	2006	2007
Ištirtos nusikalstamos veikos, kurių padarymu įtariamai (kaltinami) juridiniai asmenys	102	744	496	95	729	486	7	15	10
Įtariamai (kaltinami) juridiniai asmenys	22	47	86	22	47	85			1
Teismų nuteisti juridiniai asmenys	22	18	37	22	18	37			

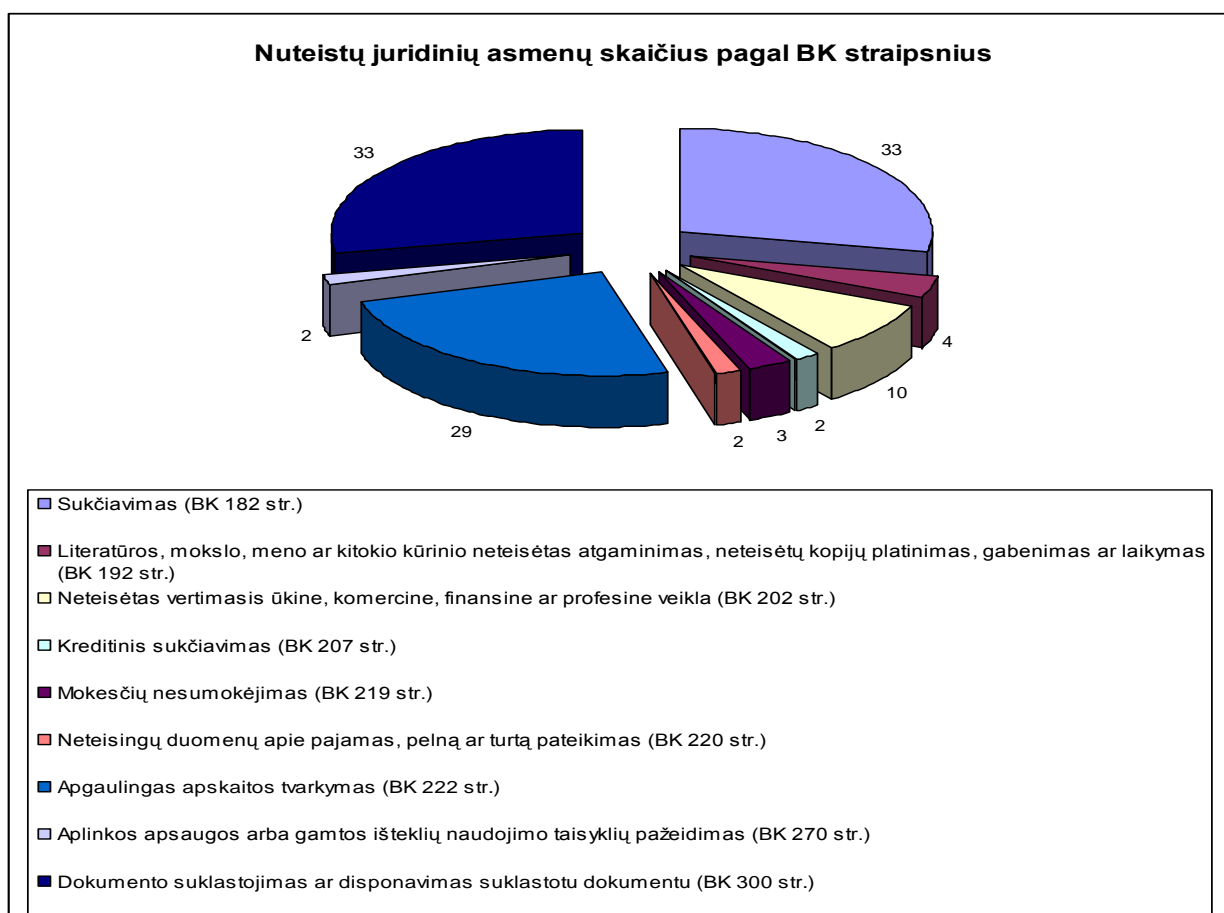
Diagrama Nr. 3¹⁹¹

¹⁹⁰ Statistikos rinkiniai – Nusikalstamumas ir teisėsaugos institucijų veikla // Statistikos departamentas: Vilnius, 2005 m., 2006 m., 2007 m., 2008 m.

¹⁹¹ *Ibid.*

BAUDŽIAMŲJŲ BYLŲ NAGRINĖJIMO ATASKAITA. JURIDINIAI ASMENYS (I instancijos teismuose)			
<i>2008 metai</i>			
Kodekso straipsnis	Kodekso straipsnio Nr.	Nuteista juridinių asmenų	Išteisinta juridinių asmenų
Sukčiavimas	182	33	0
Literatūros, mokslo, meno ar kitokio kūrinio neteisėtas atgaminimas, neteisėtų kopijų platinimas, gabenimas ar laikymas	192	4	0
Neteisėtas vertimasis ūkine, komercine, finansine ar profesine veikla	202	10	0
Kreditinis sukčiavimas	207	2	0
Mokesčių nesumokėjimas	219	3	0
Neteisingų duomenų apie pajamas, pelną ar turtą pateikimas	220	2	0
Apgaulingas apskaitos tvarkymas	222	29	0
Papirkimas	227	0	1
Aplinkos apsaugos arba gamtos išteklių naudojimo taisyklių pažeidimas	270	2	0
Dokumento suklastojimas ar disponavimas suklastotu dokumentu	300	33	0
Iš viso:		56	1

¹⁹² *Ibid.*

¹⁹³ Ibid.

Nusikalstamų veikų rūšys	Lietuvos Respublikos BK (2000 09 26 redakcija) straipsniai	Lietuvos Respublikos BK (2008 06 12 redakcija) straipsniai
Nusikaltimai Lietuvos valstybės nepriklausomybei, teritorijos vientisumui ir konstitucinei santvarkai		123 ¹ str.
Nusikaltimai žmogaus gyvybei	132 str. 3 d.	132 str. 3 d.
Nusikaltimai žmogaus sveikatai	137 str. 3 d.	137 str. 3 d.
Nusikaltimai, pavojingi žmogaus sveikatai ir gyvybei		145 str.
Nusikaltimai žmogaus laisvei		147 str., 147 ¹ str., 148 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai žmogaus seksualinio apsisprendimo laisvei ir neliečiamumui		149 str. 3, 4 d., 150 str. 3, 4 d., 151 str. 2 d., 151 ¹ str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai vaikui ir šeimai		157 str., 162 str.
Nusikaltimai asmens privataus gyvenimo neliečiamumui	166-168 str.	166-168 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai asmens lygiateisiškumui ir sąžinės laisvei	170 str.	170 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai nuosavybei, turtingiems teisėms ir turtingiems interesams	179 str., 182 str. 1, 2 d., 183 str. 1, 2 d., 186 str. 1 d., 188 str. 2 d.	179 str., 182 str. 1, 2 d., 183 str. 1, 2 d., 184 str. 1, 2 d., 186 str. 1 d., 188 str. 2 d., 189 str. 1, 2 d.,
Nusikaltimai intelektinei ir pramonei nuosavybei	192-195 str.	191-195 str.
Nusikaltimai elektroninių duomenų ir informacinių sistemų saugumui	196-198 str.	196-198 str., 198 ¹ str., 198 ² str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai ekonomikai ir verslo tvarkai	199-200 str., 202 str., 203 str. 1 d., 204 str., 206-208 str.	199 str., 199 ¹ str., 199 ² str., 200 str., 202-208 str.,
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai finansų sistemai	213 str. 3 d., 216-220 str., 222-223 str.	213-223 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valstybės tarnybai ir viešiesiems interesams	225 str., 227 str. 1, 2 ir 3 d.	225-226 str., 227 str. 1, 2 ir 3 d., 228 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai teisingumui		231 str., 233 str.
Nusikaltimai visuomenės saugumui		249 str., 250 str., 250 ¹ str., 251-252 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu ginklais, šaudmenimis, sprogmenimis, sprogstamosiomis ar radioaktyviomis medžiagomis arba karine įranga	255 str., 257 str.	253 ¹ str., 255-256 str., 256 ¹ str., 257 str., 257 ¹ str.,
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai, susiję su disponavimu narkotinėmis ar psichotropinėmis, nuodingosiomis ar stipriai veikiančiomis medžiagomis	268 str.	260 str., 265-267 str., 267 ¹ str., 268 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai aplinkai ir žmonių sveikatai	270-271 str., 273 str., 275-276 str., 277 str. 1 d.	270 str., 270 ¹ str., 271-276 str., 277 str. 1 d.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai transporto eismo saugumui		280 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai	292-293 str.	292-293 str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai valdymo tvarkai, susiję su dokumentų ar matavimo priemonių klastojimu	300-306 str.	300-302 str., 302 ¹ str., 303-306 str., 306 ¹ str.
Nusikaltimai ir baudžiamieji nusižengimai dorovei		307-308 str., 308 ¹ str., 309 str. 1, 2 ir 3 d.
	viso: 53 straipsniai	viso: 104 straipsniai

BK pakeitimo ir papildymo įstatymai	Pakeisti ar papildyti BK straipsniai, kuriuose numatyta ir juridinių asmenų baudžiamoji atsakomybė
2003 m. balandžio 10 d. įstatymas Nr. IX-1495	BK 189 str., 250 str. 306 ¹ str.
2004 m. sausio 29 d. įstatymas Nr. IX-1992	BK 162 str., 191str., 198 ¹ str., 198 ² str., 221 str., 309 str.
2004 m. balandžio 27 d. įstatymas Nr. IX-2169	BK 123 ¹ str.
2004 m. liepos 5 d. įstatymas Nr. IX-2314	BK 148 str., 205 str.
2004 m. lapkričio 11 d. įstatymas Nr. IX-2570	BK 250 ¹ str.
2005 m. birželio 23 d. įstatymas Nr. X-272	BK 145 str., 147 str., 147 ¹ str., 157 str., 199 ¹ str., 199 ² str., 214 str., 215 str., 226 str., 249 str., 251 str., 252 str., 256 str., 267 str., 267 ¹ str., 270 ¹ str., 272 str., 274 str., 280 str., 308 ¹ str.
2006 m. sausio 20 d. įstatymas Nr. X-511	BK 302 ¹ str.
2006 m. birželio 22 d. įstatymas Nr. X-711	BK 149 str., 150 str., 151 str., 151 ¹ str., 260 str., 265 str., 266 str., 307 str., 308 str.
2007 m. birželio 28 d. įstatymas Nr. X-1233	BK 184 str., 228 str., 231 str., 233 str. 256 ¹ str., 257 ¹ str.